

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Viešosios teisės katedra**

Beatričės Gedvilaitės,
V kurso, Tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės
studijų šakos studentės

MAGISTRO DARBAS

Slapto sekimo (stebėjimo) priemonių taikymas: EŽTT praktika
Application of Covert Surveillance Measures: ECtHR Case Law

Vadovė: asist. dr. Nika Bruskina
Recenzentė: doc. dr. Vygantė Milašiūtė

Vilnius
2022

ANOTACIJA IR PAGRINDINIAI ŽODŽIAI

Šiame magistro darbe yra analizuojamas slapto sekimo (stebėjimo) priemonių institutas Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje. Remiantis Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika darbe yra atskleidžiami pagrindiniai reikalavimai slapto sekimo (stebėjimo) priemonių nustatymui, taikymui bei priežiūrai.

Pagrindiniai žodžiai: slaptas sekimas, slapto sekimo priemonės, priemonių taikymas, EŽTT jurisprudencija, kriminalinė žvalgyba.

This master thesis examines the application of covert surveillance measures in the context of the requirements formulated in the jurisprudence of the European Court of Human Rights. According to the case law of the European Court of Human Rights, the main requirements for the establishment and application and supervision of covert surveillance measures are distinguished.

Keywords: covert (secret) surveillance, covert surveillance measures, application of measures, ECtHR case-law, criminal intelligence.

TURINYS

ĮVADAS.....	2
1. SLAPTAS SEKIMAS (STEBĖJIMAS) IR ŽMOGAUS TEISĖS	6
1.1 Slaptas sekimas (stebėjimas): samprata ir požymiai.....	6
1.2 Slapto sekimo (stebėjimo) priemonių taikymas ir žmogaus teisių apsauga	11
1.3 Peticijų dėl žmogaus teisių pažeidimų, kai buvo taikytos slapto sekimo (stebėjimo) priemonės, priimtinumai: aukos statusas	15
2. SLAPTO SEKIMO (STEBĖJIMO) PRIEMONIŲ NUSTATYMAS IR TAIKYMAS PAGAL EŽTT PRAKTIKĄ	17
2.1 Bendrieji reikalavimai slapto sekimo (stebėjimo) priemonių nustatymui	17
2.2 Slapto sekimo (stebėjimo) priemonių nustatymas ir taikymas: apsaugos garantijos	20
2.3 Slapto sekimo (stebėjimo) priemonių taikymo priežiūros mechanizmas	25
3. LIETUVOS ATVEJO ANALIZĖ SLAPTO SEKIMO (STEBĖJIMO) PRIEMONIŲ TAIKYMO KONTEKSTE	31
3.1 EŽTT praktikos bylose prieš Lietuvą apžvalga	31
3.2 Lietuvos teisinės sistemos trūkumų (ne)buvimas ir EŽTT jurisprudencijoje suformuluoti reikalavimai.....	36
IŠVADOS	43
SUMMARY	52

IVADAS

Nagrinėjamos temos aktualumas. Dažnai viešojoje erdvėje galima išgirsti, kad XXI amžiaus visuomenė – visuotinai stebima (sekama) visuomenė (Lyon, 2008). Šiame amžiuje įvykdyti teroro aktai ir kiti itin sunkūs nusikaltimai demokratinėms visuomenėms lėmė, jog norėdamos veiksmingai atremti kylančias grėsmes ir užkirsti kelią nusikalstamoms veikoms, valstybės pasitelkė naujausias technologijas, įgalinančias slapta kontroliuoti asmenų judėjimą bei kontaktavimą su kitais (Bučiūnas, 2010, p. 43). Toks valstybių atsakas, įgaliojant slaptus veiksmus atlikti valstybės institucijas, sukėlė žmonių ir tarptautinės bendruomenės nerimą dėl galimo neteisėto kišimosi į žmogaus teisių sritį. Siekdami apsaugoti savo teises, daugiausiai teisę į privataus gyvenimo ir susirašinėjimo slaptumo gerbimą, asmenys vis dažniau kreipiasi į Europos Žmogaus Teisių Teismą (toliau – EŽTT arba Teismas). Nors EŽTT jau yra išnagrinėjęs nemažą skaičių bylų, susijusių su slapto sekimo (stebėjimo) priemonių taikymu ir pateikęs bylose išsamias slapto sekimo priemonių taikymui skirtas gaires bei reikalavimus, valstybės vis dar yra linkusios daryti žmogaus teisių pažeidimus (Dimitrova, 2022; perduotos bylos, pavyzdžiui, EŽTT, *Lietuvos advokatūra ir kiti prieš Lietuvą*, Nr. 64301/19, 2021; EŽTT, *Gribincea ir kiti prieš Moldovą*, Nr. 30247/20, 2021; EŽTT, *Voytenko prieš Ukrainą*, Nr. 53649/20, 2021). Šiame kontekste paminėtina ir Lietuva – nors EŽTT praktika bylose prieš Lietuvą slapto sekimo (stebėjimo) priemonių kontekste nėra gausi, tačiau galima matyti, jog Lietuvos nacionalinės teisės aktuose įtvirtintas tokių priemonių taikymo reguliavimas dažnu atveju Lietuvos teisės mokslininkų yra vertintinas kritiškai, pavyzdžiui, nurodant, jog pats įstatymas turi esminių kokybės trūkumų, nes nenumato aiškios taikytų priemonių apskundimo tvarkos (Goda, 2016, p. 35). Visgi, Lietuva, siekdama labiau atitikti EŽTT formuluojamą standartą slapto sekimo (stebėjimo) priemonių taikymui, ne kartą yra mėginusi pakeisti Lietuvoje galiojančio Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymo nuostatas. Pastebėtina, jog šiuo metu taip pat yra Lietuvos Respublikos Seimo valdybos sprendimu Nr. SV-S-70 sudaryta darbo grupė kriminalinės žvalgybos įstatymo nuostatoms tobulinti.

Darbo tikslas. Šio darbo tikslas yra atskleisti kriminalinės žvalgybos institucijų veikloje taikomų slapto sekimo (stebėjimo) priemonių sampratą bei išanalizuoti slapto sekimo (stebėjimo) priemonių nustatymui, taikymui bei priežiūrai suformuluotas taisykles EŽTT praktikos kontekste.

Darbo uždaviniai. Siekiant realizuoti darbo tikslą keliami tokie uždaviniai:

1. Išanalizuoti slapto sekimo (stebėjimo) sampratą bei požymius;
2. Atskleisti slapto sekimo (stebėjimo) priemonių taikymo įtaką žmogaus teisėms remiantis EŽTT praktika;
3. Ištirti EŽTT jurisprudencijoje suformuluotus reikalavimus slapto sekimo (stebėjimo) priemonių nustatymui;
4. Identifikuoti EŽTT suformuluotus reikalavimus slapto sekimo (stebėjimo) priemonių taikymui bei taikymo priežiūros mechanizmui;
5. Apžvelgti Lietuvos praktiką EŽTT slapto sekimo (stebėjimo) priemonių taikymo kontekste bei ištirti Lietuvos teisinį reguliavimą, pateikti pasiūlymus.

Darbo objektas. Šio darbo objektas – slapto sekimo (stebėjimo) priemonių nustatymui, taikymui ir taikymo priežiūrai suformuluoti reikalavimai EŽTT jurisprudencijoje. Slapto sekimo (stebėjimo) priemonių taikymo institutas darbe analizuojamas kriminalinės žvalgybos institucijų ir jų atliekamų veiksmų kontekste bei remiantis EŽTT praktikos pavyzdžiais, Lietuvos ir užsienio valstybių teisės mokslo mokslininkų įžvalgomis.

Tyrimo metodai. Rengiant šį darbą buvo naudojami skirtingi metodai, siekiant kuo tiksliau atskleisti darbo temą bei jos aktualumą. Pasitelkiant lingvistinį metodą buvo atskleistos tam tikros teisės aktuose bei moksliniuose tyrimuose vartojamos sąvokos. Dokumentų analizės metodo pagalba buvo nagrinėjamos Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – EŽTK arba Konvencija), Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymo nuostatos. Sisteminis–analitinis metodas pasitelktas atskleidžiant sąveiką tarp slapto sekimo (stebėjimo) priemonių taikymą reglamentuojančių nuostatų bei Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikos. Lyginamojo metodu buvo tarpusavyje palyginami Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimai. Pasitelkiant loginį metodą atlikti probleminių aspektų apibendrinimai bei išvados.

Darbo originalumas. Autorių, rašiusių apie slaptą sekimą (stebėjimą), yra nemažai. Visą atskirą monografiją šio instituto ištyrimui yra skyręs ir Lietuvos teisės mokslininkas Gediminas Bučiūnas „Slaptas sekimas: teisinis reglamentavimas ir praktiniai aspektai“ (2012). Tiek Lietuvos, tiek užsienio teisės mokslų krypties mokslininkų darbuose matyti, kad dauguma autorių slapto sekimo (stebėjimo) priemonių taikymo temą yra nagrinėję valstybės įgaliotų institucijų atliekamų veiksmų ir žmogaus privataus gyvenimo santykio aspektu. Šiame kontekste paminėtini Lietuvos teisės mokslininkai, tyrinėję slaptus

kriminalinės žvalgybos veiksmus ir jų atitiktį žmogaus teisėms vienu ar kitu aspektu, kaip pavyzdžiui, Gintaras Goda straipsnyje „Teisė kreiptis į teismą dėl procesinių prievartos priemonių taikymo“, Aurelijus Gutauskas straipsnyje „Kriminalinė žvalgyba ir privatus žmogaus gyvenimas“, Artūras Panomariovas straipsnyje „Kriminalinės žvalgybos duomenų panaudojimo baudžiamajame procese problemos“, Petras Tarasevičius straipsnyje „Techninių priemonių naudojimo kriminalinėje žvalgyboje teisėtumo problemos“ ir kiti. Visgi, paminėti Lietuvos teisės mokslininkai šią temą daugiausiai nagrinėjo baudžiamosios justicijos kontekste. Pažymėtina, jog nors teisės mokslo krypties mokslininkų darbuose yra atkreipiamas dėmesys į Europos Žmogaus Teisių Teismo formuojamą praktiką, tačiau nėra atlikta išsamių mokslinių tyrimų, kuriuose būtų analizuojami Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje suformuluoti reikalavimai slapto sekimo (stebėjimo) priemonių nustatymui, taikymui ir (arba) taikymo priežiūrai. Dar daugiau, dėl vis pastebimai nemažo slapto sekimo (stebėjimo) priemonių taikymo kontekste Europos Žmogaus Teisių Teisme nagrinėjamų bylų skaičiaus ir dinamiškos šio teismo jurisprudencijos reikalinga apžvelgti ir naujus Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimus.

Atlikta mokslinių darbų ir literatūros analizė, leidžia manyti, jog per pastaruosius penkerius metus Lietuvoje, tarptautinės teisės kontekste, šia tema magistro darbų parašyta nebuvo. Pastebėtina, jog panašią temą nagrinėjo Tilburgo universiteto Teisės mokyklos Europos ir tarptautinės viešosios teisės departamento studentė V. Golunova. V. Golunovos magistro darbe „The effectiveness of the European Court of Human Rights for ensuring protection of the right to privacy in the paradigm of Live Facial Recognition“ (2019) yra apžvelgiamas masinio sekimo (stebėjimo) ir žmogaus teisės į privatumą santykis.

Svarbiausi šaltiniai. Darbe remtasi įvairiais šaltiniais. Visų pirma, išskirtinę reikšmę turėję šaltiniai – EŽTK bei EŽTT jurisprudencija. Šių šaltinių pagalba buvo apsibrėžta privataus gyvenimo ir susirašinėjimo slaptumo gerbimo teisių samprata, ribos, identifikuoti ir išanalizuoti reikalavimai slapto sekimo (stebėjimo) priemonių nustatymui, taikymui bei taikymo priežiūros kontrolės mechanizmui. Nagrinėjant Lietuvos teisiniame reguliavime įtvirtintus reikalavimus buvo remtasi Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymu, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika. Paminėtinas darbu svarbus šaltinis – teisės mokslo doktrina. Skirtingų autorių išvalgos bei pastebėjimai padėjo analizuoti Europos Žmogaus Teisių Teismo praktiką, ją papildyti išvalgomis bei

komentaris, nustatyti Lietuvos teisinės sistemos trūkumus bei pateikti pasiūlymus, daryti pagrįstas išvadas.

1. SLAPTAS SEKIMAS (STEBĖJIMAS) IR ŽMOGAUS TEISĖS

1.1 Slaptas sekimas (stebėjimas): samprata ir požymiai

Kiekvieno žmogaus ir visos visuomenės saugumo užtikrinimas nuo nusikalstamų kėsinių – vienas iš prioritetinių valstybės uždavinių ir priedermių. Tai yra būtina, nes nusikalstamumas pažeidžia svarbiausias asmens teises ir laisves, saugias gyvenimo sąlygas, neigiamai veikia visuomenės gerovę, valstybės ekonominio, kultūrinio, politinio gyvenimo pagrindus (Petrošius, 2004, p. 126). Siekiant užkardyti nusikalstamumą, valstybės yra priverstos imtis įvairių teisėtų priemonių, leidžiančių vienokiu ar kitokiu būdu kontroliuoti nusikalstamumą. Bene vienas efektyviausių visų laikų slaptos kovos būdų su nusikalstamumu – žvalgybinė veikla (anksčiau Lietuvoje dar vadinta operatyvine veikla) (angl. *criminal intelligence*). Pasitelkus šią specifinę veiklos rūšį nuo seniausių laikų renkama informacija, be kurios negalėtų būti sėkmingai atskleidžiami ir užkardomi nusikaltimai, vykdomos karinės ir humanitarinės operacijos, saugomasi tarptautinio terorizmo, užtikrinama valstybės paslapčių apsauga ir kita (Žilinskas, 2003, p. 55). Įgyvendindami kriminalinės žvalgybos uždavinius, žvalgybą atliekantys subjektai savo veikloje atlieka tam tikrus neviešo pobūdžio veiksmus, kuriais dažnai yra įsikišama į žmogaus teisių apsaugos sritį. Slaptas sekimas (stebėjimas) – tai vienas iš tokių neviešo pobūdžio veiksmų, kurį pagal valstybės įstatymų leidėjo suteiktus įgaliojimus gali atlikti žvalgybos institucijos.

Darbo autorės nuomone, prieš pradėdant nagrinėti klausimą, kas yra slaptas sekimas (stebėjimas)¹, lingvistiniu metodu, pravartu atskleisti šią sąvoką sudarančių žodžių reikšmes. Elektroniniame lietuvių kalbos žodyne pateikti tokie šių žodžių išaiškinimai: *slaptas* reiškia „1. ne visiems žinomas, slepiamas nuo kitų; atliekamas neviešai, kitiems nežinant; <...> 3. kitiems neatskleidžiamas, kitų nenumanomas“, tuo tarpu, *sekti* reiškia „1. eiti, vykti iš paskos, pridurmais; <...> 4. einant pėdsakais, tyrinėti, stengtis surasti kieno ėjimo kryptį; <...> 6. stebėti (ppr. slapta) kieno nors veikimą, norint ką nors išsiaiškinti“. Prancūzų juridinių terminų žodyne „Vocabulaire juridique“ pateikta žodžio *sekimas* reikšmė apima įstatymu leistiną stebėjimą (Cornu, 2004, cituota Bučiūnas, 2012, p. 29). „A Dictionary of Law (9 ed.)“ žodyne žodis *sekimas* apibrėžiamas kaip „įtariamojo stebėjimas“, kai „A Dictionary of Law (5 ed.)“ *sekimą*

¹ Teminiai *slaptas sekimas* arba *slaptas stebėjimas* darbe vartojami kaip sinonimai. Atkreiptinas dėmesys, kad sąvoka „slaptas sekimas“ šiuo atveju naudojama kaip sąlyginė bendra sąvoka, reiškianti bet kokias slaptas priemones, kuriomis renkama informacija apie asmenis apribojant jų teises; EŽTT praktikoje paprastai vartojama sąvoka *secret surveillance* arba *covert surveillance*.

apibrėžė kaip veiklą, kruopščiai stebint, siekiant nustatyti, ką stebimasis objektas atlieka (Martin, 2009, cituota Bučiūnas, 2012, p. 29).

G. Bučiūno teigimu, slaptas sekimas (stebėjimas), kaip tyrimo veiksmas, buvo žinomas ir plačiai taikomas žmonių praktinėje veikloje nuo pat žmogaus, kaip socialinės ir visuomeninės būtybės, egzistencijos pradžios (Bučiūnas, 2012, p. 29). Teisės mokslininko atlikta įvairių (naratyvinių ir dokumentinių) istorinių šaltinių analizė leidžia daryti pagrįstą išvadą, kad slaptas sekimas (stebėjimas) buvo taikomas ir ankstesniais laikais. Tačiau akivaizdu, jog laikui bėgant įvykę mokslo ir technologijų pokyčiai keitė slapto sekimo (stebėjimo) kultūrą ir didino poreikį apibrėžti šį tyrimo veiksmą. Pavyzdžiui, garsus sociologas David Lyon, tarptautinėje bendruomenėje žinomas dėl savo darbų slapto sekimo technologijų srityje, knygoje „Surveillance Studies: An Overview“ sekimą apibrėžė kaip asmens privataus gyvenimo tyrimą sutelkiant dėmesį net į mažiausias žmogaus gyvenimo smulkmenas. Anot D. Lyon, sekimas reiškia sistemingą, ne atsitiktinį ir apgalvotą, priklausančių nuo tam tikrų technikų bei turimų technologijų veiksmų atlikimą (Lyon, 2007, p. 13-15). Profesorius Christopher Dandeker sekimą apibrėžė kaip informacijos apie asmenis ar objektus rinkimą ir saugojimą, atitinkamų asmenų veiklos kontrolę (Dandeker, 1994, 193-194). Jungtinių Tautų Narkotikų ir nusikalstamumo biuras leidinyje nurodė, kad slaptas sekimas – tai informacijos apie stebimą asmenį ar asmenis rinkimo būdas, kai į pagalbą yra pasitelkiamos techninės priemonės (United Nations Office on Drugs and Crime, 2009, p. 5).

Šiame kontekste atkreiptinas dėmesys ir į Lietuvos Respublikos teisės aktuose bei Lietuvos teisės tyrinėtojų darbuose pateikiamas slapto sekimo (stebėjimo) apibrėžtis. Viena vertus, galima teigti, jog Lietuvos Respublikos teisės aktuose įtvirtintos formuluotės yra gana lakoniškos, pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymo (toliau – KŽĮ) 2 straipsnio 17 punktą sekimą apibrėžia kaip kriminalinės žvalgybos informacijos rinkimo būdą, kai informacija gaunama išskiriant, atpažįstant ir (ar) stebint objektą (Lietuvos Respublikos Kriminalinės žvalgybos įstatymas, 2012). 2012-12-31 Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro įsakyme Nr. I-383 apskritai yra pateikiamas tik slapto sekimo esmę nusakantis teiginys, kad paprastai slaptas sekimas yra atliekamas per atstumą (tiesiogiai nekontaktuojant su sekamu asmeniu). Kita vertus, pastebėtina, jog Lietuvos teisės tyrinėtojų pastangų dėka slaptą sekimą (stebėjimą) galima apibrėžti plačiau, pavyzdžiui nurodant, kad slaptas sekimas – įstatymuose numatytas tyrimui reikšmingos informacijos paieškos ir (ar) fiksavimo būdas, kai slapta vizualiniu būdu ar pasitelkus technines priemones stebint

kontroliuojamą asmenį ar materialų objektą yra siekiama surinkti informaciją apie konkrečių asmenų (asmens) veiką ar vykstančius reiškinius (įvykius, faktus, procesus) (Ažubalytė, et al., 2014, p. 199-200). Dar daugiau, teisės tyrinėtojas G. Bučiūnas yra pateikęs netgi dvi ganėtinai skirtingas slapto sekimo apibrėžtis. Anot G. Bučiūno, slaptas sekimas siaurąja prasme reiškia kryptingai organizuotą, įstatymų reglamentuotą tyrimo veiksmą, kuris yra atliekamas tam tikrą laiko tarpą, naudojant teisės aktais leistinus fiksavimo būdus, slapta vizualiai ar kitokiu būdu stebint sekimo objektą, siekiant surasti ir surinkti duomenis reikšmingus veikai tirti ir (ar) nagrinėti. Kita vertus, sekimas bendrąja prasme reiškia kryptingai ir įstatymo nustatyta tvarka vykdomus tyrimo veiksmus, kurie yra atliekami tam tikroje erdvėje (materialinėje, elektroninėje (kibernetinėje) stebint sekimo objektą ir fiksuojant jo atliekamus veiksmus techninių priemonių pagalba (Bučiūnas, 2014, p. 68).

Taigi, akivaizdu, jog vieningo ir visuotinai taikomo slapto sekimo apibrėžimo teisės sistemoje nėra. Visgi, remiantis skirtingomis apibrėžtimis galima išskirti keletą jose paminėtų bendrų požymių, apibūdinančių slapto sekimo esmę:

- 1) įstatymais reglamentuotas tyrimo veiksmas,
- 2) slapta (neviešai, t. y. kitiems nežinant, nenumatant) atliekamas tyrimo veiksmas,
- 3) tyrimo veiksmo metu yra kruopščiai renkama reikšminga informacija apie asmenį (-is) ar objektą (-us), siekiant ką nors išsiaiškinti,
- 4) tyrimo veiksmo atlikimo metu į pagalbą yra pasitelkiamos techninės priemonės.

Šiame kontekste pažymėtina, jog Strasbūre įsikūrus EŽTT) yra išnagrinėjęs nemažą skaičių bylų, susijusių su slaptu sekimu ir slapto sekimo metu taikytomis priemonėmis. Tačiau EŽTT taip pat nėra pateikęs vienos ir visuotinai taikomos slapto sekimo (stebėjimo) sąvokos. Visgi, analizuojant EŽTT praktiką ir istorinius sprendimus, galima atrasti reikšmingų Teismo pastebėjimų šiuo aspektu. Pavyzdžiui, vienoje pirmųjų bylų, susijusių su slaptu stebėjimu, EŽTT eksplicitiškai pripažino viešosios valdžios institucijų vykdomo slapto stebėjimo būtinybę Europos demokratinėse šalyse po Antrojo pasaulinio karo. EŽTT nurodė, kad „48. <...> Šiais laikais demokratinėms visuomenėms gresia labai sudėtingos šnipinėjimo formos ir terorizmo grėsmė, todėl valstybė, norėdama veiksmingai atremti tokias grėsmes ir užkirsti kelią nusikalstamoms veikoms, turi turėti galimybę imtis slapto stebėjimo jos jurisdikcijoje. Todėl Teismas turi pripažinti, kad

teisės aktai, kuriais yra suteikiami įgaliojimai valstybės institucijoms vykdyti laiškų, pašto ir telekomunikacijų kontrolę, išskirtinėmis sąlygomis yra būtini demokratinėje visuomenėje <...>.“ (EŽTT, *Klass ir kiti prieš Vokietiją*, Nr. 5029/71, 1978). 1984-08-02 *Malone prieš Jungtinę Karalystę* byloje Teismas dar kartą akcentavo, jog „kai kurių įstatymų, suteikiančių įgaliojimus policijai perimti telekomunikacijų ryšius, buvimas gali būti būtinas demokratinėje visuomenėje, jeigu tokiais veiksmais yra siekiama užkirsti kelią nusikaltimams.“ Teismas, be kita ko, šioje byloje sutiko su Vyriausybės teiginiu, kad dėl didėjančio nusikalstamų veikų skaičiaus ir vis sunkėjančių nusikalstamų veikų, telefoninių pokalbių pasiklausymas tapo nepakeičiama priemone tiriant ir užkertant kelią sunkiems nusikaltimams (EŽTT, *Malone prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 8691/71, 1984). Taigi, nors EŽTT iš esmės nurodė, kad valstybė, siekdama užkirsti kelią nusikalstamoms veikoms, turi turėti galimybę imtis slapto asmenų stebėjimo, tačiau tai nereiškia, kad valstybės turi neribotą diskreciją savo jurisdikcijoje esančių asmenų atžvilgiu vykdyti slaptą sekimą (EŽTT, *Zoltán Varga prieš Slovakiją*, Nr. 58361/12, 2021). EŽTT yra nurodęs, kad tam, jog įstatymuose numatyta slapto sekimo (stebėjimo) sistema galėtų būti taikoma, įstatymas, visų pirma, turėtų užtikrinti tinkamas ir veiksmingas garantijas, apsaugančias asmenį nuo galimo valdžios institucijų piktnaudžiavimo. Vertinant garantijų tinkamumą ir veiksmingumą, be kita ko, būtina atsižvelgti į tai, kokie yra priemonių nustatymo pagrindai, kokia apimtimi ir kuriam laikui tokios priemonės yra taikomos, kokios yra tokių priemonių taikymo sąlygos, kokios institucijos yra kompetentingos pritaikyti tokias priemonės, prižiūrėti tokių priemonių taikymą bei tai, kokias pažeistų teisių gynimo priemones numato nacionaliniai įstatymai (EŽTT, *Klass ir kiti prieš Vokietiją*, Nr. 5029/71, 1978). Dar vėlesnėje savo praktikoje EŽTT pabrėžė, kad vien teisės aktų, kuriais leidžiama taikyti slaptos ryšių kontrolės sistemą, galiojimas reiškia sekimo grėsmę visiems asmenims, kuriems gali būti taikomi šie teisės aktai, ir tokiu būdu gali būti kliudoma įgyvendinti asmens teises, numatytas EŽTK 8 straipsnyje, nepaisant to, kokios priemonės iš tikrųjų taikomos (EŽTT, *Weber ir Saravia prieš Vokietiją*, Nr. 54934/00, 2006).

Taigi, šiuolaikinės demokratinės valstybės slaptą sekimą (stebėjimą) gali pasitelkti kaip prevencinę priemonę, siekiant užkirsti kelią nusikaltimams. Tai, be kita ko, reiškia, jog įgyvendindamos nusikaltimų prevencijos tikslus, valstybės įgyvendina savo pareigą užtikrinti visos valstybės ir visuomenės saugumą bei taiką, kontroliuoti bei prognozuoti galinčias kilti grėsmes šioms vertybėms (Stepanovič, 2015, p. 84). Visgi, net ir noras užtikrinti šių vertybių apsaugą, ilgainiui gali tapti pertekliniu ir nepateisinamu. Viena vertus, sparčiai tobulėjančios šiuolaikinės sekimo (stebėjimo) technologijos lemia vis

didesnį valstybės įgaliotų subjektų prieinamumą prie asmens privataus gyvenimo – valstybės įgalioti pareigūnai šiais laikais naudoja ne tik garso ir (arba) vaizdo įrašymo įrangą, bet ir globalinės padėties nustatymo sistemą (GPS) bei įrangą ar įrangą, įgalinančią klausytis bei įrašyti asmenų pokalbius, kurie yra perduodami elektroninių ryšių tinklais ir kt. Paminėtina, jog minėtų priemonių taikymas turi būti aiškiai reglamentuotas valstybės įstatymuose tam, kad valstybės valdžios įgalioti subjektai, įgyvendindami užsibrėžtus nusikalstamumo prevencijos tikslus, pernelyg neapribotų asmenų privataus gyvenimo ir nepažeistų ne tik nusikalstamos veikos padarymu įtariamų, bet ir visai nekaltų asmenų interesus. Pastebėtina, kad asmens privataus gyvenimo apribojimas, be kita ko, interesų pažeidimas gali pasireikšti ne tik tikslinio sekimo (stebėjimo) atvejais, bet ir tuomet, kai žvalgybos tarnybos atlieka netikslinį slaptą sekimą. Dažniausiai toks sekimas (stebėjimas) pradedamas vykdyti neturint jokių išankstinių įtarimų ar netgi nesant konkretaus sekimo subjekto (stebint ir (arba) sekant didelę grupę žmonių (masiškai) (European Union Agency For Fundamental Rights, 2018, p. 3). Tačiau, kaip teisingai nurodo I. Stepanović, visai nesvarbu, koks sekimo (stebėjimo) būdas – tikslinis ar netikslinis – yra taikomas, valstybių pareiga užtikrinti, kad kiekvienoje demokratinėje visuomenėje būtų įtvirtintos pakankamos teisinės apsaugos priemonės ir garantijos asmenims, kurių atžvilgiu slaptas sekimas (stebėjimas) yra taikomas, išlieka (Stepanović, 2015, p. 83-84).

Taigi, remiantis tuo, kas išdėstyta pirmiau, manytina, kad nors slaptas sekimas (stebėjimas) yra apibrėžiamas skirtingai, apibrėžtyse ir EŽTT praktikoje nurodomų požymių visuma leidžia šį neviešo pobūdžio procesinį veiksma išskirti iš daugelio kitų. Darytina išvada, jog slaptas sekimas – tai teisės aktais įgaliotų subjektų įstatyme nustatyta tvarka ir pagrindais bei specialiomis techninėmis priemonėmis atliekama asmens ar asmenų (objekto) slapta kontrolė, kuria yra siekiama užtikrinti valstybės bei visuomenės saugumą, užkertant kelią nusikalstamų veikų vykdymui. Valstybė, siekdama šio prevencinio pobūdžio tikslo ir taikydama slapto sekimo (stebėjimo) priemones, turi nustatyti tam tikrus saugiklius ir garantijas asmeniui (-ims), kurio (-ių) atžvilgiu kontrolė yra taikoma, tam, kad asmuo ar asmenys galėtų nevaržomai įgyvendinti teises ir laisves, numatytas Konvencijoje.

1.2 Slapto sekimo (stebėjimo) priemonių taikymas ir žmogaus teisių apsauga

Atsižvelgiant į tai, jog slaptas sekimas yra vykdomas be sekamo asmens valios išreiškimo ar asmens sutikimo, atliekant šį veiksma tam tikra apimtimi gali būti varžomos asmens teisės bei laisvės. Slaptą sekimą (stebėjimą) atliekantiems valstybės įgaliojantiems subjektams kyla grėsmė, viena vertus, pažeisti sekamo (stebimo) asmens teisę į privataus gyvenimo gerbimą² ir susirašinėjimo slaptumą, numatytą Konvencijos 8 straipsnyje, o kita vertus, pažeisti sekamo (stebimo) asmens teises į teisingą bylos nagrinėjimą ir veiksmingą teisinę gynybą (Konvencijos 6 ir 13 straipsniai atitinkamai).

Kaip žinia, teisė į privatumą yra prigimtinė žmogaus teisė, dar kartais šaltiniuose įvardijama kaip „pagrindinis demokratijos ramstis“ (Reidenberg, 2014, p. 583). Daugelis mokslininkų praeityje bandė atrasti tinkamą ir visuotinai taikytiną „teisės į privatumą“ apibrėžimą. Vieni iš pirmųjų apibrėžusių šią teisę ir jos turinį – D. Warren ir L. D. Brandeis, kurie 1890 metais publikuotame straipsnyje „Teisė į privatumą“ (angl. *The Right to Privacy*) šią teisę apibrėžė kaip teisę būti paliktam vienam (angl. *the right to be let alone*). Straipsnio autoriai asmens teisę į privataus gyvenimo neliečiamumą gynė nuo nepagrįsto kitų asmenų (draugų, kaimynų, darbdavių, žurnalistų) kišimosi į asmens privatų gyvenimą (De Santis, Frigerio, 2015, p. 85-86). Kiek vėliau, W. Prosser šią teisę susiejo su asmens apsauga nuo trikdančios informacijos ir iškreiptų faktų apie asmenį paviešinimo, A. Westin privatumą apibūdino kaip asmens galimybę nuspręsti, kada, koku būdu ir kokios apimties informacija apie jį bendraujant gali būti pateikiama kitiems, W. A. Parent privatumą apibūdino kaip būseną, kai kiti neturi ar nežino informacijos apie asmenį, kurios nėra viešuose įrašuose (Petraitytė, 2011, p. 164). Galiausiai, J. W. DeCew pateikė sudėtinę privatumo sampratą, apimančią informacijos apie save patį ir fizinio bei psichinio neliečiamumo kontrolę bei galimybę priimti svarbius sprendimus šeimos ir gyvenimo būdo klausimais (DeCew, 1997).

EŽTK 8 straipsnio 1 dalyje yra numatyta, kad kiekvienas turi teisę į tai, kad būtų gerbiamas jo asmeninis ir jo šeimos gyvenimas, būsto neliečiamybė ir susirašinėjimo slaptumas. Visgi, kaip matyti, EŽTK šią teisę apibrėžia ganėtinai abstrakčiai, nepateikia jokios privataus gyvenimo sąvokos, tokiu būdu paliekant šios teisės turinį vystyti Teismo praktikai. EŽTT nuomone, asmens „privatus gyvenimas“ yra tokia sąvoka, kurios nėra nei galimybės, nei būtinybės apibrėžti (EŽTT, *Niemietz prieš Vokietiją*, Nr. 13710/88, 1997). Todėl EŽTT savo praktikoje konstruoja platų privataus gyvenimo apibrėžimą (Ehlers, Becker, 2007, p. 68-69). Be to, EŽTT akcentuoja, jog mėginant apibrėžti sąvoką

² Terminai *teisė į privataus gyvenimo gerbimą* ir *teisė į privatumą* šiame darbe vartojami kaip sinonimai.

„privatus gyvenimas“ kyla grėsmė šią sąvoką pernelyg susiaurinti, nes ji savo esme yra labai plati, t. y., apimanti fizinį ir psichologinį asmens vientisumą ir asmens socialinę tapatybę, neapsiribojanti tik vidine sritimi (angl. *inner circle*), kurioje kiekvienas individas gali gyventi savo asmeninį gyvenimą taip, kaip nori, visiškai atsiribodamas nuo išorinio pasaulio (EŽTT, *Denisov prieš Ukrainą*, Nr. 76639/11, 2018).

Kalbant apie privataus gyvenimo apsaugą, EŽTK 8 straipsnio 2 dalis numato, kad valdžios pareigūnai neturi teisės kištis į naudojimąsi šia teise, išskyrus įstatymo numatytus atvejus ir kai tai būtina demokratinėje visuomenėje valstybės saugumo, viešosios tvarkos ar šalies ekonominės gerovės interesams, siekiant užkirsti kelią teisės pažeidimams ar nusikaltimams, taip pat gyventojų sveikatai ar dorovei arba kitų žmonių teisėms ir laisvėms apsaugoti. Pažymėtina, kad daugelyje valstybių, privataus gyvenimo apsaugos samprata yra sugretinama su asmens duomenų apsaugos samprata, todėl dažnai yra interpretuojama kaip tam tikra riba, kiek į asmeninį gyvenimą gali kištis visuomenė (Harris, et. al., 2009, p. 25). Atkreiptinas dėmesys, jog Teismo jurisprudencija privataus gyvenimo apsaugos srityje susideda ne tik iš tokių aspektų kaip informacijos apie asmenį kaupimas ir laikymas, tačiau yra įtraukiamas, be kita ko, ir priegios prie tokių duomenų aspektas (Civilka, 2001, p. 14). Taigi, minėtą informaciją gali sudaryti ir įrašai apie padarytas nusikalstamas veikas, galimas sąsajas su teroristine veikla ar grėsmę nacionaliniam saugumui. Jau minėtoje *Klass ir kiti prieš Vokietiją* byloje Teismas pažymėjo, kad slapto sekimo priemonė – telefoninių pokalbių pasiklausymas – yra kišimasis į EŽTK 8 straipsnio 1 dalyje numatytą teisę į privatumą. Teismo nuomone, nors EŽTK 8 straipsnio 1 dalyje nėra tiesiogiai nurodyti telefoniniai pokalbiai, tokie pokalbiai savaime patenka į privataus gyvenimo ir susirašinėjimo sąvokas, todėl akivaizdu, kad bet kuri iš leidžiamų sekimo priemonių, pritaikytų konkrečiam asmeniui, reiškia, kad valdžios institucija kišasi į šio asmens teisę į privataus gyvenimo gerbimą ir susirašinėjimo slaptumą (EŽTT, *Klass ir kiti prieš Vokietiją*, Nr. 5029/71, 1978). Dar daugiau, *Kruslin prieš Prancūziją* ir *Huvig prieš Prancūziją* bylose Teismas pabrėžė, kad pokalbių kontrolė ar kitos telefoninių pokalbių kontroliavimo formos yra didelis įsikišimas į asmeninio gyvenimo ir susirašinėjimo slaptumo teisės gerbimą. Reikia remtis ypatingai aiškiai reglamentuotu įstatymu, kuriame būtų įtvirtintos nedviprasmiškos ir detalios, aiškios tokių priemonių taikymo taisyklės (EŽTT, *Kruslin prieš Prancūziją*, Nr. 11801/85, 1990). Darytina išvada, kad susirašinėjimo slaptumas (angl. *respect for his / her correspondence*) apima necenzūrojamą susižinojimą su kitais asmenimis. EŽTT, be kita ko, yra nurodęs, kad susižinojimas apima ne tik paštu siunčiamus laiškus, tačiau ir pokalbius telefonu, susirašinėjimą elektroniniu paštu ir kitas susižinojimo priemones

(Meškauskaitė, Lankauskas, 2016, p. 66). Taigi, kaip matyti iš pateiktų EŽTT sprendimų, valdžios institucijoms taikant slapto sekimo priemones, pavyzdžiui, telefoninių pokalbių kontrolę (telefoninių pokalbių pasiklausymą), iš esmės yra kišamasi į asmens privatų gyvenimą ir susirašinėjimo slaptumą.

Visgi primintina, jog teisė į privatumą nėra absoliuti. EŽTK 8 straipsnio 2 dalyje numatyti šios teisės suvaržymo pagrindai – įstatymo numatyti atvejai ir būtinumas demokratinėje visuomenėje. Atkreiptinas dėmesys, jog lietuviškame Konvencijos vertimo 8 straipsnyje vartojama sąvoka „išskyrus įstatymo numatytus atvejus“ yra kiek klaidinanti ir ne visai atitinka angliška originalo vartojamos sąvokos „in accordance with the law“ prasmę (Meškauskaitė, Lankauskas, 2016, p. 60). Pasak S. Greero, sąvoka „teisė“ (angl. *law*) šiame kontekste neturėtų būti suprantama siaurai, kaip susijusi su konkrečia teisine sistema, tačiau ji išreiškia abstraktesnio ir bendresnio pobūdžio prielaidas, sietinas su teisės viršenybės principu, kaip pagrindine Europos Tarybos vertybe (Greer, 1997, p. 9). EŽTT savo praktikoje yra suformulavęs keletą kriterijų, kuriais remiantis sprendžiama, ar atitinkamos teisės suvaržymas buvo teisėtas. Pavyzdžiui, yra aiškinamasi ar remiantis nacionaline teise yra galimas konkretus teisės suvaržymas, ar tokia teisinė nuostata yra prieinama ir aiški tos valstybės piliečiams, ar nacionalinė teisė numato adekvačius saugiklius prieš galimus teisės pažeidimus ir pan. (Greer, 1997, p. 9). Sprendimuose *Malone prieš Jungtinę Karalystę* ir *Khan prieš Jungtinę Karalystę* dėl slapto telefono pokalbių klausymo ir, atitinkamai, pasiklausymo įrangos naudojimo Konvencijos 8 straipsnio pažeidimai buvo pripažinti dėl to, kad šie veiksmai buvo vykdomi remiantis kintančia administracine praktika bei teisiškai neįpareigojančiomis Vidaus reikalų ministerijos gairėmis, kurių vykdymo tvarka bei sąlygos apskritai nebuvo viešai prieinamos (EŽTT, *Malone prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 8691/79, 1984; EŽTT, *Khan prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 35394/97, 2000).

Kaip jau buvo minėta pirmiau, slapto sekimo priemonių taikymo praktikos kontekste yra svarbios asmens teisės į teisingą bylos nagrinėjimą ir į veiksmingą teisinę gynybą (EŽTK 6 ir 13 straipsniai atitinkamai). Dažnu atveju pareiškėjai skundu ginčija valstybės veiksmus ne tik Konvencijos 8 straipsnio, bet ir Konvencijos 6 straipsnio, ir (arba) 13 straipsnio pagrindais (pavyzdžiui, EŽTT sprendimai bylose *Ekimidzhiev ir kiti prieš Bulgariją*, Nr. 70078/12, 2022 (8 ir 13 str.), *Adomaitis prieš Lietuvą*, Nr. 14833/18, 2022 (6 ir 8 str.), *Kennedy prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 26839/05, 2010 (8, 6 ir 13 str.) ir kt.). Atsižvelgiant į jau minėtą sekimo priemonių taikymo slaptą pobūdį, natūralu, jog sekamam asmeniui sunku, o gal net neįmanoma, savo noru ieškoti ir pasinaudoti

kokiomis nors teisių gynimo priemonėmis, ypač tol, kol vyksta slapto sekimas. Veiksminga teisinė gynyba pagal Konvencijos 13 straipsnį turėtų būti suprantama kaip teisinė gynyba, kuri yra tokia veiksminga, kokia gali būti, atsižvelgiant į bet kokiai slapto sekimo sistemai būdingas ribotas galimybes kreiptis į teismą (Guide on Article 13..., 2022, p. 50). Pagal EŽTT praktiką, slapto stebėjimo priemonių taikymo kontekste, Konvencijos 13 straipsnis apima slapto sekimo priemonių taikymą ir vykdymą bei taikymo mechanizmo priežiūros kontrolę (Guide on Article 13..., 2022, p. 51).

Atitinkamai, atsižvelgiant į tai, jog slapto sekimo metu pasitelkiant slapto sekimo priemonės yra gaunama, surenkama ar įrašoma informacija apie asmenį, suinteresuotiems asmenims kyla klausimas, ar tokia informacija (duomenys) gali būti įrodymais byloje. Nors EŽTK 6 straipsnis garantuoja teisę į teisingą bylos nagrinėjimą, tačiau jame nėra nustatytų taisyklių dėl įrodymų priimtimumo. Anot Teismo, įrodymų priimtimumas turi būti reglamentuotas nacionalinėje teisėje (EŽTT, *Schenk prieš Šveicariją*, Nr. 10862/84, 1988; EŽTT, *Moreira Ferreira prieš Portugaliją* (No. 2), Nr. 19867/12, 2017). Taigi, Teismas neprivalo iš esmės nustatyti, ar tam tikros rūšies įrodymai, pavyzdžiui, tie, kurie pagal nacionalinę teisę yra gauti neteisėtai, gali būti priimtini. Teismas turi atsakyti į klausimą, ar visas procesas, įskaitant ir būdą, kuriuo buvo gauti įrodymai, buvo teisėtas (EŽTT, *Ayetullah Ay prieš Turkiją*, Nr. 29084/07 ir 1191/08, 2020). Spręsdamas, ar buvo gerbiama asmens teisė į teisingą bylos nagrinėjimą, Teismas atsižvelgia į tai, ar pareiškėjas turėjo galimybę ginčyti įrodymų tikrumą bei prieštarauti įrodymų panaudojimui (Guide on Article 6..., 2022, p. 43). Sprendimuose, susijusiuose su slapto sekimu (stebėjimu), dažniausiai Teismas sprendė, ar neteisėto slapto sekimo metu gauta informacija, apskritai gali būti pripažįstama įrodymu byloje (pavyzdžiui, EŽTT, *Bykov prieš Rusiją*, Nr. 4378/02, 2009).

Taigi, apibendrinant galima teigti, jog slapto sekimo priemonių reglamentavimo ir taikymo kontekste, valstybės valdžios institucijos turi atsižvelgti ne tik į Konvencijoje numatytus minimalius žmogaus teisių apsaugos standartus, bet taip pat ir į Teismo formuojamą praktiką. Valstybės valdžios institucijoms, neatsižvelgus į plečiamai aiškinamas Konvencijos nuostatas, kyla grėsmė pažeisti ne tik asmens teisę į privatumą, numatytą Konvencijos 8 straipsnyje, bet taip pat ir asmens teises į teisingą bylos nagrinėjimą bei veiksmingą teisinę gynybą (Konvencijos 6 ir 13 straipsniai atitinkamai).

1.3 Peticijų dėl žmogaus teisių pažeidimų, kai buvo taikytos slapto sekimo (stebėjimo) priemonės, priimtinas: aukos statusas

Konvencijos 34 straipsnyje numatyta, jog kiekvienas fizinis asmuo, nevyriausybinė organizacija ar asmenų grupė, teigiantys, kad jie yra vienos iš Aukštųjų Susitariančių Šalių padaryto Konvencijoje ir jos protokoluose įtvirtintų teisių pažeidimo auka, Teismui gali pateikti individualią petiją. Iš Konvencijos 34 straipsnio matyti, jog asmenys, ketinantys kreiptis į Teismą, turi atitikti Konvencijos 34 straipsnyje numatytas sąlygas: (1) asmuo turi priklausyti vienai iš Konvencijos 34 straipsnyje nurodytų petiją galinčių pateikti asmenų kategorijai ir (2) asmuo turi turėti galimybę įrodyti, kad yra Susitariančiosios Šalies pažeidimo auka.

Kalbant apie aukos statusą ir šios sąvokos išaiškinimą verta paminėti, jog Konvencijos 34 straipsnio kontekste, auka reiškia asmenį (-is), kurį (-iuos) tiesiogiai ar netiesiogiai paveikė tariamas Susitariančiosios Šalies pažeidimas (Guide on Admissibility Criteria, 2022, p. 11). Iš nusistovėjusios EŽTT praktikos matyti, jog Teismas laikosi nuomonės, kad Konvencija nenumato *actio popularis* instituto, todėl ir Konvenciją aiškinančio Teismo užduotis yra nustatyti Susitariančiosios Šalies padarytą pažeidimą pareiškėjo atžvilgiu, o ne peržiūrėti atitinkamus įstatymus ir praktiką *in abstracto*. Tačiau, atkreiptinas dėmesys, jog Teismas, pripažindamas slapto sekimo priemonių ypatumus ir būtinybę užtikrinti veiksmingą slapto sekimo priemonių taikymo ir priežiūros kontrolės mechanizmą, yra nurodęs, kad slapto sekimo priemonių taikymo kontekste, asmenys turėtų turėti galimybę ginčyti Susitariančiosios Šalies nacionalinius teisės aktus (Guide on Admissibility Criteria, 2022, p. 11). Tokia išvada darytina dėl to, jog slaptai sekamas (stebimas) asmuo dėl valstybės taikytinų veiksmų pobūdžio gali atsidurti pagrindinių žmogaus teisių pažeidimo pavojuje ir tapti potencialia pažeidimų auka.

Pavyzdžiui, EŽTT byloje *Klass ir kiti prieš Vokietiją* nurodė, kad tam tikromis sąlygomis asmuo gali teigti, jog yra pažeidimo, padaryto vien dėl egzistuojančių teisės aktų, leidžiančių slaptas sekimo priemones, auka, net jeigu tokios priemonės jam iš tikrųjų nebuvo taikomos (EŽTT, *Klass ir kiti prieš Vokietiją*, Nr. 5029/71, 1978). Kiekvienu konkrečiu atveju Teismas vertindamas, ar asmuo gali būti potenciali pažeidimų auka, turi atlikti kompleksinę valstybės nacionalinės teisinės sistemos vertinimą ir atsižvelgti į keletą aspektų. Pirma, Teismas turi nustatyti, kad atitinkamas asmuo gali būti slapto sekimo (stebėjimo) objektu pagal nacionalinės teisės aktus. Šiuo atveju Teismas vertina ir faktinę sekimo riziką, t. y. kokia apimtimi nacionalinės teisės

aktai, reglamentuojantys slapto sekimo priemonių taikymą, iš tikrųjų yra taikomi. Antra, Teismas turi atsižvelgti į tai, kokiomis teisinės gynybos priemonėmis ir garantijomis atitinkamas asmuo gali pasinaudoti nacionaliniuose teismuose ar institucijose. Trečia, Teismas turi nustatyti, ar nacionaliniuose įstatymuose įtvirtintos teisinės gynybos priemonės yra iš tikrųjų veiksmingos (EŽTT, *Kennedy prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 26839/05, 2010). Tačiau net ir mažos faktinės sekimo rizikos atvejais, Teismas gali priimti pareiškėjo skundą *actio popularis* pagrindu, jeigu nustato, kad valstybės nacionaliniai teisės aktai neįtvirtina pakankamai veiksmingų garantijų ir galimybių asmenims skusti (ginčyti) slapto sekimo priemonių taikymą (EŽTT, *Roman Zakharov prieš Rusiją*, Nr. 47143/06, 2015).

Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta anksčiau, darytina išvada, kad dėl slapto sekimo priemonių taikymo ypatingumo bei būtinybės užtikrinti veiksmingą asmens teisių apsaugos mechanizmą, Teismas atskirose situacijose pagrįstai priima peticijas *actio popularis* pagrindu. Teismo atliekamas kompleksinis Susitariančiosios Šalies nacionalinės teisinės sistemos nuodugnus tyrimas bei vertinimas neretu atveju apsaugo ne tik į Teismą besikreipusio pareiškėjo, bet ir kitų, potencialių pažeidimo aukų, teises ir laisves. Teismo nustatyti trūkumai Susitariančiosios Šalies nacionalinės teisinės sistemos grandyse formuoja tam tikrą standartą, kurio laikymasis įgalina valstybes peržiūrėti jų teisinėje sistemoje esančius trūkumus ir taip apsaugoti piliečius nuo galimų Konvencijoje įtvirtintų žmogaus teisių pažeidimų.

2. SLAPTO SEKIMO (STEBĖJIMO) PRIEMONIŲ NUSTATYMAS IR TAIKYMAS PAGAL EŽTT PRAKTIKĄ

2.1 Bendrieji reikalavimai slapto sekimo (stebėjimo) priemonių nustatymui

Minėta, jog šiuolaikinės žvalgybos tobulinimas vis labiau remiasi technikos mokslų laimėjimais. Išskirtinis dėmesys skiriamas šiuolaikinių technologijų panaudojimo reikalingai informacijai rinkti, jos kontrolei, fiksuoti bei apdoroti galimybėms (Tarasevičius, 2017, p. 84). Tačiau nepaisant siekio nuolat plėtoti techninių priemonių, naudojamų kriminalinėje žvalgyboje galimybes, sutiktina su P. Tarasevičiaus nuomone, kad svarbiausia išlieka tai, kad naudojantis tokiomis priemonėmis, būtų vadovaujama teisės viršenybės, kitais konstituciniais principais, EŽTT praktika ir laikomasi teisės aktų reikalavimų tam, kad tokių priemonių taikymas būtų teisėtas.

Kaip jau buvo minėta, valstybės įgaliotų subjektų atliekamas slaptas asmens sekimas (stebėjimas) savo esme yra kišimasis į asmens privatų gyvenimą. Konvencijos 8 straipsnio 2 dalyje yra įtvirtinti atvejai, kada kišimasis į privatų gyvenimą yra galimas, t. y. kai toks įsikišimas į asmens privatumą yra nustatytas įstatyme ir būtinas demokratinėje visuomenėje valstybės saugumo, visuomenės apsaugos ar šalies ekonominės gerovės interesais, siekiant užkirsti kelią viešosios tvarkos pažeidimams ar nusikaltimams, taip pat žmonių sveikatai ar moralei arba kitų asmenų teisėms ir laisvėms apsaugoti. Atkreiptinas dėmesys, jog ribojimo pagrindų sąrašas yra baigtinis – jokiais kitais pagrindais teisė į privatumą negali būti ribojama. EŽTT, konkrečiu atveju nagrinėdamas bylą dėl Konvencijos 8 straipsnio pažeidimo, taiko tam tikrą „trijų pakopų testą“, kuriuo yra tikrinama, ar privatumo pažeidimas gali būti pateisinamas remiantis tiek formaliaisiais (ar tai yra daroma griežtai laikantis nacionaliniuose įstatymuose ir EŽTK 8 straipsnio 2 dalyje nustatytų reikalavimų), tiek ir vertinamaisiais (ar tai yra būtina demokratinėje visuomenėje bei pateisinama teisėtu tikslu) kriterijais. Negana to, net jeigu šie kriterijai yra tenkinami, privatumo ribojimas turi būti proporcingas – naudojamos priemonės turi būti adekvačios (proporcingos) siekiamam teisėtam tikslui (Meškauskaitė, Lankauskas, 2016, p. 54). Taigi, kišimasis į šią teisę, visų pirma, gali būti pateisinamas pagal Konvencijos 8 straipsnio 2 dalį tik tuo atveju, jei jis neprieštarauja įstatymui, juo yra siekiama vieno ar daugiau tikslų, kurie nurodyti 8 straipsnio 2 dalyje ir jie yra teisėti, proporcingi.

Visų pirma, nagrinėtinas „išskyrus įstatymo numatytus atvejus“³ (angl. *in accordance with the law*) pagrindas. Iš nusistovėjusios EŽTT praktikos matyti, kad formuluotė „atitinkantis įstatymą“ reikalauja, kad ginčijamas slapto sekimo priemonių taikymas, turėtų ne tik nacionalinėje teisėje numatytą taikymo pagrindą, bet ir tai, kad tas pagrindas būtų aiškiai suderinamas su teisinės valstybės principu, kuris nurodytas Konvencijos preambulėje (EŽTT, *Roman Zakharov prieš Rusiją*, Nr. Nr. 47143/06, 2015). Taigi, įstatymas turi atitikti vadinamuosius kokybės reikalavimus: turi būti išdėstytas pakankamai tiksliai, kad tinkamai atskleistų asmenims, kokiomis sąlygomis ir aplinkybėmis valstybės institucijos turi teisę taikyti šį slaptą ir potencialai pavojingą jų teisės į privataus gyvenimo ir susirašinėjimo slaptumo gerbimą apribojimą (EŽTT, *Rotaru prieš Rumuniją*, Nr. 28341/95, 2000; *Kennedy prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 26839/05, 2010). Kitaip tariant, asmuo turi turėti galimybę numatyti kokioms sąlygoms ir aplinkybėms esant, potencialiai gali būti apribota asmens teisė į privataus gyvenimo ir susirašinėjimo slaptumo gerbimą. Teismo praktikoje ne kartą yra akcentuota tai, kad numatomumas (angl. *foreseeability*) slapto sekimo priemonių taikymo kontekste negali būti suprantamas taip, kad asmuo turi turėti galimybę numatyti kada konkrečiai slapto sekimo priemonės jo atžvilgiu bus pritaikytos ir pagal tai atitinkamai keisti savo elgesį. Numatomumo reikalavimas reiškia, kad valstybė turi turėti aiškius ir išsamius bei asmenims prieinamus įstatymus, reglamentuojančius slapto sekimo priemonių taikymo taisykles, nes nuolat tobulėjant techninėms priemonėms iškyla vis didesnė valstybės valdžios institucijų piktnaudžiavimo turimais įgaliojimais rizika (EŽTT, *Europos integracijos ir žmogaus teisių asociacija ir Ekimdzhiyev prieš Bulgariją*, Nr. 62540/00, 2007; EŽTT, *Roman Zakharov prieš Rusiją*, Nr. 47143/06, 2015). Todėl aiškumas, kaip vienas iš numatomumo elementų, reiškia, kad įstatymų leidėjas turi užtikrinti, kad slapto sekimo priemonių taikymo taisyklės nesuteiks nevaržomos galios ir diskrecijos įgaliotiems subjektams taikyti slapto sekimo priemonės, t. y. įstatymu bus aiškiai apibrėžta įgaliotų subjektų diskrecijos apimtis ir jos įgyvendinimo būdas tam, kad asmuo būtų tinkamai apsaugotas nuo savavališko įsikišimo į jo privatų gyvenimą (EŽTT, *Malone prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 8691/71, 1984; EŽTT, *Weber ir Saravia prieš Vokietiją*, Nr. 54934/00, 2006).

Antra, „būtinumo demokratinėje visuomenėje“ aspektu pažymėtina, kad Teismas, siekdamas nustatyti, ar konkretus Konvencijos 8 straipsnio apribojimas yra būtinas, vadovaujasi valstybės narės interesų ir pareiškėjo teisių pusiausvyra (*Vavrička ir kiti prieš*

³ Dėl netikslaus Konvencijos vertimo į lietuvių kalbą, analizuojant šį pagrindą bus vartojamas terminas – „atitinkantis įstatymą“.

Čekija, Nr. 47621/13, 2021). Vienoje pirmųjų bylų dėl Konvencijos 8 straipsnio pažeidimo *Dudgeon prieš Jungtinę Karalystę* Teismas išaiškino, kad „būtinumas“ šiame kontekste nėra lankstus, t. y. jis neapima tokių sąvokų kaip naudingumas, protingumas ar pageidautinumas, nes būtinumas iš esmės reiškia primygtinį visuomeninį poreikį (angl. *pressing social need*) atitinkamam įsikišimui. Kiekvieną kartą, siekdami suvaržyti asmens teisę į privatumą, valstybės institucijos ir jų įgalioti pareigūnai turi atlikti pirminį neatidėliotino socialinio poreikio įvertinimą, ir tik įvertinę neatidėliotinumą bei nustatę būtinybę gali taikyti asmeniui privatų gyvenimą varžančias priemones (EŽTT, *Dudgeon prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 7525/76, 1983). Šioje vietoje pabrėžtina, jog nors valstybėms yra palikta vertinimo laisvė (angl. *margin of appreciation*) dėl asmens teisės į privatumą ribojimo, Teismas, nagrinėdamas pareiškėjo skundą vis tiek spęs, ar ginčijamos priemonės iš tiesų buvo būtinos, o valstybės pateiktos priemonės – svarios. Teismas turi nuspręsti, ar atitinkamų ribojančių priemonių sankcionavimo ir įgyvendinimo kontrolės tvarka „išlaiko“ apribojimą „būtinumo demokratinėje visuomenėje“ ribose. Be to, tam, kad būtinumo Konvencijos 8 straipsnio 2 dalies prasme ribos nebūtų peržengtos, kontrolės procesų metu turi būti kiek įmanoma sąžiningai vadovaujama demokratinės visuomenės vertybėmis. Pabrėžtina ir tai, kad net jeigu šie aukščiau išvardinti kriterijai būtų tenkinami, Teismas vis tiek vertintų pritaikytų priemonių proporcingumą valstybės institucijų siekiamam tikslui. Taigi, nors valstybės naudojasi tam tikra vertinimo laisve, jos negali įgalioti subjektų imtis bet kokių priemonių, kurias jie laiko tinkamomis.

Šiame kontekste pažymėtina Teismo praktika bylose, kuomet pareiškėjai skundėsi ne konkrečių slapto sekimo priemonių pritaikymu, o tuo, kad jų teisės nebuvo pakankamai užtikrintos, atsižvelgiant į garantijų, apsaugančių nuo piktnaudžiavimo, nebuvimą nacionalinėje teisėje. Pavyzdžiui, 2009-02-10 *Iordachi ir kiti prieš Moldovą* byloje pareiškėjai, nevyriausybinų organizacijų nariai, atstovaujantys asmenims EŽTT bylų prieš Moldovą procese, iš esmės teigė, kad dėl netinkamo teisinio reguliavimo Moldovoje jiems kyla grėsmė, jog yra klausomasi jų telefoninių pokalbių. Jaučiamą grėsmę grindė savo veiklos pobūdžiu, t. y. nurodė, kad jų veikla (atstovavimas asmenims EŽTT bylų prieš Moldovą procese) iš esmės kenkia valstybės institucijoms, todėl galimai, remiantis Moldovos įstatymais, jiems yra taikomos slapto sekimo priemonės arba bent jau egzistuoja tokių priemonių taikymo grėsmė. Teismas, įvertinęs Moldovos teisės nuostatas bei persekiojimą vykdančių institucijų pateiktų prašymų dėl pasiklausymo sankcionavimo ir tokių prašymų patenkinimo statistiką sprendė, kad Moldovos teisė („įstatymas“) iš tiesų neužtikrina pakankamos apsaugos nuo valstybės valdžios

piktnaudžiavimo telefoninių pokalbių pasiklausymo srityje – įstatyme nėra apibrėžti pareiškėjų teisė į privatumą ir susirašinėjimo slaptumą leidžiantys apriboti pagrindai ir sąlygos. Todėl vienbalsiai konstatuotas Konvencijos 8 straipsnio pažeidimas (EŽTT, *Iordachi ir kiti prieš Moldovą*, Nr. 25198/02, 2009).

Taigi, atsižvelgiant į aukščiau aprašytus bendruosius reikalavimus bei EŽTT praktiką darytina išvada, jog sprendamas dėl slapto sekimo priemonių taikymo teisėtumo, Teismas turi įsitikinti, kad egzistuoja tinkamos ir pakankamos garantijos asmeniui (-ims) nuo valdžios institucijų piktnaudžiavimo. Nors slapto sekimo sistema, kurią įtvirtina valstybės, yra skirta apsaugoti valstybės saugumą, ji dažnai sukuria pavojų pakenkti demokratijai, kartais net ją sunaikinti valstybės saugumo ir gynimo pretekstu. Teismo vertinimas dėl įstatymų atitikties bendriesiems reikalavimams, priklauso nuo visų bylos aplinkybių. Tačiau svarbiausia, kad tokie apribojimai, mažų mažiausia, būtų nustatyti įstatyme ir atitiktų būtinumo demokratinėje visuomenėje kriterijų.

2.2 Slapto sekimo (stebėjimo) priemonių nustatymas ir taikymas: apsaugos garantijos

Ilgametėje EŽTT praktikoje slapto sekimo kontekste galima atrasti Teismo suformuotus reikalavimus slapto sekimo priemonių taikymui. Pats Teismas šiuos reikalavimus yra įvardinęs kaip „minimalias apsaugos garantijas“, kurios turėtų būti numatytos valstybių nacionaliniuose įstatymuose tam, kad taikant slapto sekimo priemones būtų išvengta valdžios institucijų piktnaudžiavimo ir savivaliavimo (EŽTT, *Roman Zakharov prieš Rusiją*, Nr. 47143/06, 2015). Taigi, EŽTT jurisprudencijoje yra išskirti tokie minimalūs reikalavimai slapto sekimo priemonių teisėtam taikymui:

- 1) įstatyme turi būti numatytas nusikaltimų, dėl kurių gali būti priimtas nurodymas taikyti slapto sekimo priemones, pobūdis,
- 2) asmenų, kurių atžvilgiu slapto sekimo priemonės gali būti taikomos, kategorijų apibrėžimas,
- 3) slapto sekimo priemonių taikymo trukmės apribojimas,
- 4) slapto sekimo priemonių taikymo metu gautų duomenų (informacijos) tyrimo, naudojimo ir saugojimo tvarka ir
- 5) atsargumo priemonės, kurių reikia imtis perduodant slapto sekimo priemonių taikymo metu gautus duomenis (informaciją) kitoms šalims, ir

- 6) aplinkybės, kuriomis slapto sekimo priemonių taikymo metu gauti duomenys (informacija) ar padaryti įrašai gali arba turi būti ištrinti, arba sunaikinti (EŽTT, *Weber ir Saravia prieš Vokietiją*, Nr. 54934/00, 2006; EŽTT, *Europos integracijos ir žmogaus teisių asociacija ir Ekimdzhev prieš Bulgariją*, Nr. 62540/00, 2007; EŽTT, *Roman Zakharov prieš Rusiją*, Nr. 47143/06, 2015).

Siekiant iliustruoti EŽTT atliekamą nacionaliniuose įstatymuose (ne)nustatytų reikalavimų patikrinimo „testą“ slapto sekimo priemonių taikymo kontekste, manytina, kad EŽTT 2015-12-04 sprendimas *Roman Zakharov prieš Rusiją* byloje laikytinas tinkamai iliustruojančiu pavyzdžiu. Atsižvelgdamas į praktikoje suformuotas prielaidas Konvencijos 8 straipsniu garantuojamos teisės į privatumą apribojimui, Teismas pakartojo, jog nacionalinėje teisėje turi būti apibrėžta slapto sekimo priemonių taikymo sritis, suteikiant piliečiams aiškius nurodymus, kokiomis aplinkybėmis valdžios institucijos yra įgaliotos imtis tokių priemonių taikymo. Taigi, visų pirma, įstatyme turi būti aiškiai numatytas nusikalstamų veikų pobūdis ir asmenų, kurių atžvilgiu sankcionuojamas telefoninių pokalbių pasiklausymas, kategorijų apibrėžimas. EŽTT praktikoje formuojamas „numatomumo“ reikalavimas, be kita ko, nereiškia, kad sąvoką „nusikalstamų veikų pobūdis“ turėtų būti aiškinama taip, kad valstybės, priimdamos įstatymus, išsamiai ir konkrečiai įvardytų nusikaltimus, dėl kurių slapto sekimo priemonių taikymas būtų galimas. Šios konkrečios bylos aplinkybėmis Teismas nustatė, kad Rusijos įstatymai numatė, kad telefoninių pokalbių pasiklausymas, kaip sekimo priemonė, gali būti taikomas, esant įtarimui dėl vidutinio sunkumo, sunkios arba labai sunkios nusikalstamos veikos grėsmės. Tai, kad Rusijos įstatymuose buvo numatyta galimybė taikyti telefoninių pokalbių pasiklausymą ne tik nusikalstamų veikų prevencijos ar išaiškinimo tikslais, bet ir gavus informaciją apie įvykius ar veiklą, keliančią pavojų šalies nacionalinei, karinei, ekonominei veiklai arba ekologiniam saugumui ir niekur įstatymuose neapibrėžiant tokių įvykių ar veiklos, kurie gali būti laikomi keliančiais pavojų, Teismui kėlė susirūpinimą. EŽTT pabrėžė, kad nesant aiškių apibrėžimų nėra paisoma įstatymo „numatomumo“ reikalavimo, taigi, valdžios institucijoms paliekama beveik neribota veiksmų laisvė nustatyti, kurie įvykiai ar veiksmai kelia tokią grėsmę ir ar ta grėsmė yra pakankamai rimta, kad pateisintų slaptą sekimą, todėl akivaizdu, kad šiuo yra suteikiama galimybė piktnaudžiauti ir savavališkai kištis į asmens teisę į privatumą. Dėl asmenų, kurių atžvilgiu gali būti taikomas slaptas telefoninių pokalbių pasiklausymas, Teismas pažymėjo, kad iš esmės, tokios priemonės pritaikymas ne tik įtariamąjo ar kaltinamojo, bet ir asmens, kuris gali turėti informacijos apie nusikaltimą, atžvilgiu gali būti pateisinamas pagal Konvencijos 8 straipsnį. Tačiau Rusijos teisės

aktuose ar suformuotoje teismų praktikoje nebuvo pateikta jokių išaiškinimų dėl šių sąvokų reikšmės, todėl darė išvadą, kad Rusijos teisės nuostatos, reglamentuojančios slapto sekimo priemonių taikymą, turi trūkumų, taigi, neapsaugo asmenų nuo valdžios institucijų savivalės ir piktnaudžiavimo rizikos. (EŽTT, *Roman Zakharov prieš Rusiją*, Nr. 47143/06, 2015).

Dėl slapto sekimo priemonių taikymo trukmės, pažymėtina, jog Teismas nėra jos sukonkretinęs. Svarbiausia, kad tokia slapto sekimo priemonių taikymo trukmė būtų numatyta valstybės nacionaliniuose įstatymuose, kadangi valstybės įgaliotų subjektų atliekami žmogaus teisių suvaržymai negali tęstis neribotą laiką. Todėl kiekvienu konkrečiu atveju EŽTT, visų pirma, tikrina, ar apskritai valstybės nacionaliniuose įstatymuose yra nustatyta slapto sekimo priemonių taikymo trukmė. Teismas taip pat atkreipia dėmesį ir į tai, ar tokių priemonių taikymas gali būti pratęsiamas ir jeigu taip, tai vertina, kuriam laikui tokių priemonių taikymas gali būti maksimaliai pratęstas bei koks subjektas yra atsakingas už pratęsimo sankcionavimą. Dar daugiau, iš EŽTT praktikos matyti, kad svarbu yra ir tai, kad nacionaliniuose įstatymuose būtų nustatyta, kokioms sąlygoms esant slapto sekimo priemonių taikymas turi būti nutrauktas. Šiame kontekste paminėtinas 2022-01-11 EŽTT sprendimas *Ekimdzhiev ir kiti prieš Bulgariją* byloje, kurioje Teismas, be kita ko, vertino slapto sekimo priemonių taikymo trukmę. Teismas nurodė, kad iš esmės, Bulgarijos įstatymai aiškiai nustato pradinę ir maksimalią slapto sekimo priemonių taikymo trukmę, taip pat ir tai, kokiomis sąlygomis ir kokio subjekto valia toks priemonių taikymas gali būti pratęstas bei aplinkybes, kurioms esant slapto sekimo priemonių taikymas turi būti nutrauktas. Vis dėlto, Teismui kėlė susirūpinimą tai, kad pirminio leidimo taikyti slaptas sekimo priemones leistina trukmė iki dviejų metų. Todėl nurodė, kad tokios trukmės nustatymas yra „iš prigimties neaiškus“. Taigi, darė išvadą, jog pernelyg ilga pradinio leidimo sekti nacionalinio saugumo sumetimais trukmė – dveji metai – neatitinka būtiniausių apsaugos nuo savivalės ir piktnaudžiavimo pagal Konvencijos 8 straipsnį standartų (EŽTT, *Ekimdzhiev ir kiti prieš Bulgariją*, Nr. 70078/12, 2022). Jau minėtoje *Roman Zakharov prieš Rusiją* byloje, Teismas taipogi darė išvadą, kad Rusijos įstatymuose nėra pakankamai užtikrinama būtinoji apsauga nuo valstybės valdžios institucijų ir jų pareigūnų savivalės bei piktnaudžiavimo, nes ne visuose, slapto sekimo priemonių taikymą reglamentuojančiuose, įstatymuose buvo nustatytas reikalavimas nutraukti tokių priemonių, konkrečiai telefono pokalbių pasiklausymo, taikymą (EŽTT, *Roman Zakharov prieš Rusiją*, Nr. 47143/06, 2015).

Kaip jau minėta, įstatymas turi numatyti ir slapto sekimo priemonių taikymo metu gautos informacijos (duomenų) tyrimo, saugojimo, prieigos, naudojimo, perdavimo ir naikinimo tvarką. EŽTT praktikoje nurodo, kad įstatymas turi pakankamai tiksliai reglamentuoti slapto sekimo metu gautos informacijos patikrinimo būdą, surinktos informacijos (duomenų) slaptumo ir konfidencialumo užtikrinimą bei atitinkamų duomenų (informacijos) sunaikinimo procedūras (pavyzdžiui žr. EŽTT, *Europos integracijos ir žmogaus teisių asociacija ir Ekimdzhev prieš Bulgariją*, Nr. 62540/00, 2007). Tokiu būdu turi būti nustatyta ir tai, kokie subjektai turi teisę susipažinti su tokiais duomenimis (informacija) bei tikslus, kurių įgyvendinimui tokia informacija yra reikšminga. Minėtoje 2022-11-01 *Ekimdzhev ir kiti prieš Bulgariją* byloje Teismas pažymėjo, kad šiame kontekste, Bulgarijos įstatymuose yra keletas spragų, pavyzdžiui, nėra įtvirtintas sąrašas subjektų, turinčių teisę susipažinti su slapto sekimo metu surinkta informacija (duomenimis), be to, nenustatyta apsaugos priemonių, užtikrinančių šios medžiagos slaptumą ir konfidencialumą. Neaiškumų kyla dar ir dėl tokios informacijos (duomenų) sunaikinimo – nors įstatymo nuostatose yra įtvirtintos informacijos sunaikinimo taisyklės, tačiau analizuojant jas sistemiškai, randama nesutapimų dėl informacijos, gautos sekimo metu ne baudžiamojo proceso metu ir dėl informacijos, gautos baudžiamojo proceso metu panaikinimo taisyklių. Viena vertus, įstatymas numato automatinį tokios informacijos sunaikinimą ir vėlesnį teisėjo, sankcionavusio priemonių taikymą byloje, informavimą, kita vertus, įstatymas numato informacijos sunaikinimą teisėjo nutartimi. Taigi, Teismas konstatavo, kad akivaizdus aiškaus reguliavimo trūkumas šioje srityje gali leisti slapto sekimo priemonių taikymo metu gautą informaciją netinkamai panaudoti tikslams, kurie nėra arba yra mažai susiję su teisės aktuose įtvirtintais žmogaus teisių apribojimą pateisinančiais tikslais (EŽTT, *Ekimdzhev ir kiti prieš Bulgariją*, Nr. 70078/12, 2022).

Šiame kontekste pažymėtina, jog netikslinio sekimo (stebėjimo) arba elektroninių ryšių perėmimo (angl. *mass surveillance* arba *bulk interception*) atvejais, skirtingai nei tikslinio slapto sekimo metu, paprastai yra siekiama kiek kitokių tikslų. Netikslinio stebėjimo kontekste žvalgybos institucijos dažniausiai renka informaciją iš užsienio žvalgybos institucijų, dalinasi ja tarpusavyje bei siekia nustatyti galimas grėsmes valstybių saugumui. Todėl tokiu atveju, pavyzdžiui, reikalavimas vidaus teisėje aiškiai apibrėžti asmenų, kurių atžvilgiu slapto sekimo priemonės gali būti taikomos, ratą, gali būti sunkiai įgyvendinamas. Nepaisant to, netikslinio sekimo atveju, yra būtina, kad nacionalinėje teisėje būtų pakankamai aiškiai ir išsamiai išdėstytos priežastys, dėl kurių gali būti taikomas masinis sekimas (stebėjimas) ir aplinkybės, kuriomis esant plataus

asmenų rato komunikacija gali būti perimta. Atsižvelgiant į tai, kad netikslinis (masinis) sekimas (stebėjimas) gali būti atliekamas įvairiais etapais, pavyzdžiui, perimant ryšius, saugant perimtų ryšių metu gautus duomenis, analizuojant ir tiriant perimtus duomenis, dalijantis surinktais duomenimis su trečiosiomis šalimis, bei lygiai pažeisti asmens privataus gyvenimo apsaugą, valstybių teisinė sistema turi aiškiai apibrėžti ir išskirti papildomas apsaugos garantijas. Iš EŽTT praktikos matyti, kad valstybės, siekdamos išvengti valdžios institucijų ir įgaliotų subjektų piktnaudžiavimo ir savivaliavimo slapta sekamų (stebimų) asmenų atžvilgiu, turi nacionaliniuose teisės aktuose išskirti ir apibrėžti:

- 1) pagrindus, kuriais remiantis gali būti leista vykdyti netikslinį sekimą (stebėjimą) ar masinį ryšių perėmimą,
- 2) aplinkybes, kurioms esant asmenų ryšiai gali būti perimti,
- 3) leidimų slapto sekimo (stebėjimo) priemonių taikymui išdavimo tvarką,
- 4) procedūras, kurių reikia laikytis renkant, tiriant ir naudojant slapto sekimo (stebėjimo) metu gautą informaciją,
- 5) atsargumo priemones, kurių reikia laikytis perduodant duomenis trečiosioms šalims,
- 6) slapto sekimo (stebėjimo) priemonių taikymo trukmę, gautos informacijos (duomenų) saugojimo tvarką ir aplinkybes, kuriomis slapto sekimo priemonių taikymo metu gauta informacija (duomenys) ar padaryti įrašai turi būti sunaikinami,
- 7) nepriklausomas institucijas, kurioms pavesta kontroliuoti nurodytų apsaugos priemonių laikymosi priežiūros procedūras bei neatitikimo apsaugos garantijoms atvejus (Guide on Article 8..., 2022, p. 139).

Apibendrinant galima teigti, kad remiantis EŽTT praktika matyti, jog norint išlaikyti teisingą pusiausvyrą tarp valstybės interesų ir asmens teisių apsaugos, yra būtina nacionaliniuose įstatymuose įtvirtinti bent minimalius apsaugos standartus silpnesniosios šalies, t. y. asmens, atžvilgiu. Pažymėtina, jog EŽTT, analizuodamas tikslinio ir netikslinio sekimo (stebėjimo) atvejus, yra išskyręs skirtingus, tačiau kartu ir dalinai persidengiančius, apimančius panašius standartus ir apsaugos mechanizmus, reikalavimus. Dar daugiau, nagrinėdamas bylas dėl slapto sekimo priemonių taikymo, EŽTT kiekvienu konkrečiu atveju stengiasi įvertinti, kaip valstybė, siekdama išvengti neteisėtų asmens teisių apribojimų, įgyvendino EŽTT praktikoje suformuotas minimalias apsaugos garantijas, taip kartu įvertindamas ir nacionalinio įstatymo kokybę.

2.3 Slapto sekimo (stebėjimo) priemonių taikymo priežiūros mechanizmas

Dėl slapto sekimo priemonių taikymo specifikos asmenys, kurių atžvilgiu slaptas sekimas yra taikomas, nėra oficialiai supažindinami su tokia veikla. Atitinkamai, nežinodami, jog tapo slapto sekimo objektais, negali kvestionuoti tokių priemonių taikymo teisėtumo bei efektyviai ir nedelsiant ginti savo teisių (Panomariovas, Rudzkis, 2019, p. 98). Be to, jau minėta valstybės institucijų ir atskirų teisėsaugos pareigūnų savivalės ir piktnaudžiavimo rizika lemia tai, kad įstatymas turi numatyti ne tik minimalius saugiklius silpnosios šalies atžvilgiu, bet ir įtvirtinti vidaus ir išorės kontrolės mechanizmą tam, kad būtų užtikrinama nacionalinių teisės aktų priežiūra bei valstybės institucijų ir atskirų teisėsaugos pareigūnų atskaitomybė, jų veiksmų legitimumas. Taigi, čia ypatingai svarbus vaidmuo tenka teisminei įgaliotų subjektų veiksmų, priemonių ar metodų naudojimo kontrolei, nes tik tokiu būdu galima apsaugoti atskiras žmogaus teises nuo nepagrįsto jų suvaržymo bei užkirsti kelią galimai piktnaudžiavimo įgaliojimais rizikai (Panomariovas, Rudzkis, 2019, p. 102).

Manytina, jog slapto sekimo priemonių taikymas ir taikymo priežiūra gali būti analizuojama trimis etapais, t. y. kai slaptas sekimas pirmą kartą buvo paskirtas, kai slaptas sekimas yra vykdomas ir kai slaptas sekimas buvo nutrauktas. Kaip yra nurodęs EŽTT, pats slapto sekimo pobūdis ir logika lemia, kad ne tik sekimas, bet ir su juo susijusi priežiūra atliekama be sekamo asmens žinios. Taigi, tiesiogiai dalyvauti bet kokioje taikytų priemonių peržiūros procedūroje toks asmuo teisės neturi. Todėl labai svarbu, kad pačios nustatytos procedūros suteiktų adekvačias garantijas, apsaugančias asmens, kurio atžvilgiu atliekamas slaptas sekimas, teises. Be to, vadovaujantis demokratinės visuomenės vertybėmis, turi būti kuo išsamiau atliekamos priežiūros procedūros, kad, remiantis Konvencijos 8 straipsnio 2 dalimi, jau minėtosios būtinumo ribos nebūtų peržengtos (EŽTT, *Roman Zakharov prieš Rusiją*, Nr. 47143/06, 2015). Teismas akcentuoja, kad šioje srityje, kurioje įgaliotų slapto sekimo priemonės taikyti subjektų piktnaudžiavimo rizika yra itin didelė ir atskirais atvejais galinti turėti žalingų pasekmių visai demokratinei visuomenei, pageidautina, kad slapto sekimo priemonių taikymo priežiūros kontrolė būtų patikėta teismui (teisėjui). Taip yra todėl, nes teisminė kontrolė iš esmės suteikia geriausias nepriklausomumo, nešališkumo ir teisingumo garantijas, todėl gali užtikrinti teisėtą tokių priemonių taikymo procedūrą (EŽTT, *Roman Zakharov prieš Rusiją*, Nr. 47143/06, 2015). Kalbant apie trečiąjį etapą – slapto sekimo ir jo metu taikomų priemonių nutraukimą – pranešimo asmeniui, dėl jo atžvilgiu taikytų slapto sekimo priemonių, klausimas yra neatsiejamai susijęs su teisminių teisių gynimo

priemonių veiksmingumu, taigi ir su veiksmingos apsaugos nuo piktnaudžiavimo įgaliojimais buvimu. Slaptai sekamas asmuo iš esmės turi mažai galimybių kreiptis į teismą, nebent jis būtų informuotas apie priemones, kurių buvo imtasi jam nežinant ir tokiu būdu galėtų užginčyti jo atžvilgiu taikytų priemonių teisėtumą atgaline data (EŽTT, *Klass ir kiti prieš Vokietiją*, Nr. 5029/71, 1978; EŽTT, *Weber ir Saravia prieš Vokietiją*, Nr. 54934/00, 2006; EŽTT, *Roman Zakharov prieš Rusiją*, Nr. 47143/06, 2015).

Taigi, kalbant apie pirmąjį etapą – slapto sekimo priemonių nustatymą – svarbu yra tai, kad institucija, kompetentinga išduoti leidimus dėl slapto sekimo priemonių taikymo, visų pirma, turi įsitikinti, kad slaptą sekimą prašanti taikyti institucija turi pagrįstų įtarimų norimo sekti asmens atžvilgiu. Tai, be kita ko, reiškia, kad ši institucija turi įsitikinti, jog prašymas nėra pateiktas atsitiktinai ar neteisėtai. Analizuojant Teismo praktiką matyti, kad Teismas leidimus taikyti slapto sekimo priemones išduodančią instituciją laiko ypač svarbiu sistemos elementu. Kaip jau minėta, Teismas praktikoje yra pažymėjęs, kad geriausia, jog slapto sekimo priemonių taikymo priežiūros kontrolė būtų patikėta teismui (teisėjui) tam, kad slaptas sekimas būtų teisėtas. Tačiau praktikoje pasitaiko atvejų, kai valstybės nacionaliniuose teisės aktuose slapto sekimo priemonių taikymo priežiūros kontrolė yra patikėta neteisminėms institucijoms. Todėl tam, kad neteisminės institucijos išduotas leidimas taikyti slapto sekimo priemones būtų teisėtas ir suderinamas su Konvencija, reikalaujama, kad tokia institucija būtų pakankamai nepriklausoma nuo slaptą sekimą vykdančios institucijos (Guide on Article 8..., 2022, p. 137). Nepaisant to, ar leidimą taikyti slaptas sekimo priemones išduodanti institucija yra teisminė, ar ne, reikalavimai leidimo išdavimui taikomi tokie patys. Pirmiausia, leidimus išduodanti institucija turi turėti galimybę patikrinti pagrįstų įtarimų prieš asmenį egzistavimą, t. y. turi turėti galimybę įsitikinti, kad yra pakankamai faktinių požymių, leidžiančių įtarti asmenį planuojant, vykdančią ar įvykdžius nusikalstamą ar kitą veiką, dėl kurios gali būti taikomos slapto sekimo priemonės (pavyzdžiui, dėl veikos, keliančios pavojų nacionaliniam saugumui). Ji taip pat turi išsiaiškinti, ar prašomos pritaikyti slapto sekimo priemonės (pavyzdžiui, telefoninių pokalbių pasiklausymas) atitinka „būtinumo demokratinėje visuomenėje“ reikalavimą, kaip numatyta Konvencijos 8 straipsnio 2 dalyje, įskaitant ir tai, ar tokios priemonės pritaikymas yra proporcingas siekiamiems teisėtiems tikslams. Galiausiai, kompetentingos institucijos leidime taikyti slapto sekimo priemones turi būti aiškiai nurodytas konkretus asmuo, kurio atžvilgiu tos priemonės bus pritaikytos. Toks asmens identifikavimas gali būti atliktas pagal vardą, adresą, telefono numerį ar kitą svarbią informaciją (EŽTT, *Roman Zakharov prieš Rusiją*, Nr. 47143/06, 2015). Jau minėtoje *Roman Zakharov prieš Rusiją* byloje Teismas darė išvadą, kad

Rusijos teisės aktuose numatyta leidimų išdavimo procedūra neatitinka aukščiau paminėtų Teismo suformuotų standartų. Taip yra todėl, nes nors Rusijos įstatymuose buvo numatyta, kad sprendimą dėl galimybes taikyti slapto sekimo priemones asmeniui priima teisėjas, tačiau jam nėra numatyta galimybė patikrinti, ar egzistuoja pagrįsti įtarimai prieš atitinkamą asmenį, be to, jis neturi galimybių atlikti „būtinumo“ ir „proporcingumo“ testų. Nėgana to, Rusijos įstatymai nenumato jokių reikalavimų leidimo taikyti slapto sekimo priemones turiniui. Lyginant su jau irgi minėta Europos integracijos ir žmogaus teisių asociacija ir *Ekimdzhiev prieš Bulgariją* byla, priešingai nei Bulgarijos teisės aktai, Rusijos įstatymai nenumato ir veiksmingos skubos procedūros teisminės kontrolės – Rusijos įstatymuose numatyta, kad skubiais atvejais slapto sekimo priemonės gali būti taikomos be teismo leidimo iki 48 valandų, teismą apie tai informuojant per 24 valandas nuo priemonės pritaikymo pradžios. Taigi, pagal Rusijos įstatymus institucijos gali taikyti slapto sekimo priemones net 48 valandas nesant teisėjo leidimo – tokiu atveju teisėjo teisės apsiriboja tik (ne)leidimu pratęsti slapto sekimo priemonių taikymą, neturint teisės įvertinti skubos tvarkos pagrindo (EŽTT, *Roman Zakharov prieš Rusiją*, Nr. 47143/06, 2015). Tuo tarpu Bulgarijos įstatymuose numatyta, kad leidimas taikyti slapto sekimo priemones gali būti išduodamas tik atitinkamo teismo, teismo pirmininko arba pirmininko pavaduotojo su vienintele išimtimi, t. y. skubos tvarkos atveju, kai leidimą gali suteikti vidaus reikalų ministras arba specialiai tam paskirtas pavaduotojas. Tačiau teismo sprendimas, leidžiantis taikyti slapto sekimo priemones, turi būti išduodamas ne vėliau kaip po 24 valandų nuo priemonės pritaikymo pradžios. Be to, Bulgarijos įstatymai numato, kad ši išimtis gali būti taikoma tik neatidėliotinais atvejais (EŽTT, *Europos integracijos ir žmogaus teisių asociacija ir Ekimdzhiev prieš Bulgariją*, Nr. 62540/00, 2007).

Paminėtina, kad slapto sekimo metu taikytinų priemonių ir subjektų veiksmų priežiūros kontrolė yra ne mažiau svarbi nei pirmojo etapo metu vykdoma slapto sekimo priemonių sankcionavimo priežiūros kontrolė. *Roman Zakharov prieš Rusiją* byloje Teismas darė išvadą, kad Rusijoje įtvirtintas kontrolės mechanizmas nėra veiksmingas. Ši išvada Teismo buvo grindžiama tuo, kad visų pirma, teismas, išdavęs leidimą taikyti slapto sekimo priemones, konkrečiai, telefoninių pokalbių pasiklausymą, neturi kompetencijos prižiūrėti jo vykdymo, nes apsiriboja tik pradiniu leidimo pasiklausyti išdavimo etapu. Tai konstatuojant turima omenyje, kad teismas, remiantis Rusijos įstatymais, nėra informuojamas apie pasiklausymo metu gautą informaciją bei rezultatus, be to, neturi teisės tikrinti, ar pasiklausymą vykdę subjektai laikėsi išduotame leidime numatytų reikalavimų. Šiame etape iš esmės priežiūra yra pavedama Rusijos prezidentui,

parlamentui, generaliniam prokurorui bei kompetentingiems žemesnio rango prokurorams – Rusijos nacionaliniuose aktuose įtvirtinta prokurorų teisė, be kita ko, atlikti eilinius ir *ad hoc* kriminalinės žvalgybos veiklą vykdančių institucijų patikrinimus ir teikti kas 2 (dvejus) metus visuomenei neprieinamas metines ataskaitas Rusijos Generalinei prokuratūrai, kuriose būtų detalizuojami tokių patikrinimų rezultatai (EŽTT, *Roman Zakharov prieš Rusiją*, Nr. 47143/06, 2015). Priešingą išvadą Teismas darė byloje *Kennedy prieš Jungtinę Karalystę*, kurioje laikė, kad Jungtinės Karalystės įstatymuose įtvirtintas slapto sekimo priemonių taikymo priežiūros kontrolės mechanizmas yra veiksmingas. Jungtinės Karalystės įstatymai numatė, kad išduoti leidimai taikyti slapto sekimo priemones turi būti saugomi, o reikalui esant, peržiūrimi. Be to, buvo įsteigta nepriklausoma (iš vykdomosios ir įstatymų leidžiamosios valdžios) sudaryta komisija, prižiūrinti tiek bendrą slapto sekimo sistemos veikimą, tiek ir konkrečių leidimų išdavimo sistemą. Komisija kas 1 (vienerius) metus teikdavo ataskaitas ministrui pirmininkui, o šis – parlamentui. Pastebėtina, jog ataskaitos buvo prieinamos ir plačiajai visuomenei (EŽTT, *Kennedy prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 26839/05, 2010). Taigi, darytina išvada, jog siekiant ne tik veiksmingos, bet ir teisėtos, reikalavimus atitinkančios slapto sekimo priemonių vykdymo priežiūros kontrolės, tais atvejais, kai kontrolę atlieka ne teisminė institucija, yra svarbu užtikrinti tokios institucijos nepriklausomumą, nešališkumą bei atskaitomybę tiek kitų institucijų, tiek ir visos visuomenės atžvilgiu.

Kaip jau buvo minėta, trečiojo etapo – slapto sekimo ir jo metu taikomų priemonių nutraukimo – kontekste svarbus yra veiksmingos asmens teisinės gynybos klausimas. Dėl slapto sekimo priemonių slapto pobūdžio dažnai kyla klausimas, ar asmeniui, kurio atžvilgiu tokios priemonės buvo pritaikytos, reikia apie tai pranešti. Teismas laikosi nuomonės, jog neinformavimas tokio asmens iš karto po to, kai yra nutraukiamas slaptas sekimas, savaime negali būti laikomas Konvencijos pažeidimu. Tačiau visgi, valstybės įstatymai turėtų numatyti atitinkamo asmens informavimo procedūras ir įpareigoti informuoti asmenį iš karto, kai toks informavimas yra įmanomas nekelti pavojaus tikslui, dėl kurio slapto sekimo priemonės buvo pritaikytos (Guide on Article 8..., 2022, p. 138). Visgi, kai kurie autoriai mano, jog informavimo procedūra turėtų būti būtina (Born, Wills, 2012, p. 52). Manytina, kad asmens, kurio atžvilgiu slapto sekimo priemonės buvo pritaikytos, informavimas keltų didesnę asmenų pasitikėjimą valdžios institucijų veiksmams, be kita ko, didintų žvalgybą atliekančių institucijų atskaitomybę (Born, Wills, 2012, p. 52). Iš EŽTT praktikos matyti, kad reikalavimas informuoti asmenį apie jo atžvilgiu pritaikytas slaptas sekimo priemones numatytas dėl keleto aspektų. Visų pirma, anot Teismo, informavimo procedūra yra reikalinga tam, kad

įgalioti slaptas sekimo priemonės taikyti subjektai nepiktinaudžiautų turimais įgaliojimais, jų neviršytų. Tokios informavimo procedūros nebuvimas galimai nulemtų tai, jog slapto sekimo priemonės, sekamo asmens atžvilgiu, būtų taikomos neapibrėžtą laiką (metus ar net dešimtmečius). Dar daugiau, tokios priemonės galimai būtų taikomos nesant teisėto tikslo ir „būtinumo demokratinėje visuomenėje“, taigi, iš esmės neteisėtai apribotų asmenų teises ir laisves.

Pasak EŽTT, asmuo turi turėti teisę ginčyti įgaliotų subjektų veiksmus dėl jo teisių apribojimo, jeigu mano, kad pagrindas apriboti jo teises buvo nepagrįstas. Teismo nuomone, valstybės įstatymai turėtų numatyti galimybę asmeniui susipažinti su slapto sekimo metu surinkta informacija apie jį bei reglamentuoti tyrimui nereikšmingos informacijos panaikinimo tvarką (EŽTT, *Roman Zakharov prieš Rusiją*, Nr. 47143/06, 2015). Pavyzdžiui, minėtoje Europos integracijos ir žmogaus teisių asociacijos ir *Ekimdzhev prieš Bulgariją* byloje Teismas nustatė šio reikalavimo ir Konvencijos 8 straipsnio pažeidimą, nes Bulgarijos įstatymuose apskritai nebuvo įtvirtintas reikalavimas pranešti asmeniui apie jo atžvilgiu taikytas slapto sekimo priemones, todėl realiai buvo atimta galimybė asmenims kreiptis į teismą ir reikalauti žalos atlyginimo už neteisėtą įsikišimą į jo privatų gyvenimą (EŽTT, *Europos integracijos ir žmogaus teisių asociacija ir Ekimdzhev prieš Bulgariją*, Nr. 62540/00, 2007). Analogišką sprendimą Teismas priėmė *Roman Zakharov prieš Rusiją* byloje, kurioje nustatė, kad Rusijos įstatymai nenumato jokių būdų ir sąlygų informuoti asmenis apie taikytas slapto sekimo priemones, be to, nenumato galimybės užginčyti tokių priemonių taikymo atgaline data (EŽTT, *Roman Zakharov prieš Rusiją*, Nr. 47143/06, 2015). Priešinga išvada priimta *Kennedy prieš Jungtinę Karalystę* byloje, kadangi Jungtinės Karalystės įstatymai numatė, kad bet kuris asmuo, įtaręs, kad jo atžvilgiu yra taikomos slapto sekimo priemonės, konkrečiai, yra klausomasi jo pokalbių, galėjo kreiptis į tribunolą dėl tokios priemonės taikymo jo atžvilgiu apskundimo (EŽTT, *Kennedy prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 26839/05, 2010).

EŽTT plėtodamas praktiką yra išskyręs 2 galimus scenarijus dėl reikalavimo informuoti asmenį (ne)buvimo. Teismas yra pažymėjęs, jog viena vertus, iš esmės, valstybių, kurių nacionaliniuose teisės aktuose nėra numatytas reikalavimas kuriuo nors metu pranešti asmeniui apie tai, kad jo atžvilgiu buvo taikytos slaptos sekimo priemonės, elgesys apskritai yra nesuderinamas su Konvencijos nuostatomis. Toks elgesys negali būti pateisinamas todėl, kad valstybės valdžios institucijos atima iš asmens galimybę kreiptis dėl žalos atlyginimo už neteisėtą kišimąsi į jo teises pagal Konvencijos 8 straipsnį ir padaro teisių gynimo priemones pagal nacionalinę teisę labiau teorines ir iliuzines, o ne

praktines ir veiksmingas (EŽTT, *Europos integracijos ir žmogaus teisių asociacija ir Ekimdzhiy prieš Bulgariją*, Nr. 62540/00, 2007). Tačiau kita vertus, reikalavimo kuriuo nors metu pranešti apie sekimą nebuvimas gali būti suderinamas su Konvencijos nuostatomis tais atvejais, kai pagal nacionalinę teisę bet kuris asmuo, įtariantis, kad jo susižinojimas (telefoniniai pokalbiai ir (arba) susirašinėjimas, ir pan.) buvo ar yra kontroliuojamas, gali kreiptis į teismus ar kitą nepriklausomą instituciją, kai teismų ar nepriklausomų institucijų jurisdikcija nepriklauso nuo pranešimo asmeniui apie taikytas pasiklausymo priemones buvimo. Pastaruoju atveju, norint išvengti nesuderinamumo su Konvencijos nuostatomis, nacionaliniuose teisės aktuose derėtų numatyti, jog kiekvienas asmuo turi teisę pateikti skundą, turėdamas vien įtarimą dėl jo duomenų apsaugos teisių pažeidimo, net ir neturint konkretaus faktinio pagrindo ar konkrečios informacijos apie tokių slapto sekimo priemonių taikymą. Teismas ar institucija, gavusi tokį skundą, turi pareigą tirti, ar valstybės institucijų įgalioti subjektai surinko kokių nors duomenų apie asmenį bei nustatyti, ar slapto sekimo priemonių taikymas pažeidė asmens teises (EŽTT, *Kennedy prieš Jungtinę Karalystę*, Nr. 26839/05, 2010; EŽTT, *Ringler prieš Austriją*, nutarimas Nr. 2309/10, 2020).

Taigi, apibendrinant darytina išvada, jog tris etapus apimantis slapto sekimo priemonių taikymo priežiūros kontrolės mechanizmas yra itin svarbus ir reikšmingas. Valstybės nacionaliniuose įstatymuose turi būti įtvirtinti veiksmingi priežiūros kontrolės procedūros mechanizmai tam, kad apsaugotų asmenis nuo slapto sekimą vykdančių subjektų savivalės ir piktnaudžiavimo bei nuo nepagrįsto asmens teisių suvaržymo.

3. LIETUVOS ATVEJO ANALIZĖ SLAPTO SEKIMO (STEBĖJIMO) PRIEMONIŲ TAIKYMO KONTEKSTE

3.1 EŽTT praktikos bylose prieš Lietuvą apžvalga

Analizuojant EŽTT praktiką bylose prieš Lietuvą, paminėtinas EŽTT 2012-07-31 sprendimas *Drakšas prieš Lietuvą* byloje, susijusioje su slaptu telefoninių pokalbių pasiklausymu. Šioje byloje pareiškėjas Algirdas Drakšas skundėsi, kad dėl Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamento (toliau – VSD) pareigūnų vykdyto slaptu pareiškėjo telefoninių pokalbių pasiklausymo ir vėlesnio ištraukų iš tokių pokalbių paviešinimo žiniasklaidai, buvo pažeista jo teisė į privataus gyvenimo gerbimą ir susirašinėjimo slaptumą (Konvencijos 8 straipsnis). Kaip jau minėta, pagal nusistovėjusią EŽTT praktiką matyti, kad nors telefoniniai pokalbiai nėra tiesiogiai minimi Konvencijos 8 straipsnio 1 dalyje, tokie pokalbiai patenka į šioje nuostatoje vartojamas privataus gyvenimo ir susirašinėjimo sąvokas, todėl, siekiant įvertinti Konvencijoje numatytos teisės apribojimo pagrįstumą, būtina atsižvelgti į šios teisės apribojimo pagrindus. Taigi, šioje byloje Teismas, visų pirma, vertino šios teisės apribojimą „atitikimo įstatymui“ (angl. *in accordance with the law*) reikalavimo kontekste ir nustatė, kad ši sąlyga byloje buvo įvykdyta – Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymas (toliau – OVI) reglamentavo Konvencijos 8 straipsnyje numatytos teisės apribojimo galimybę, reguliavo ir slaptu sekimo priemonių nustatymo bei taikymo sąlygas ir tvarką. Šioje byloje telefoninių pokalbių pasiklausymas buvo sankcionuotas Vilniaus apygardos teismo sprendimu, priimtu pagal generalinio prokuroro (į kurį kreipėsi VSD) teikimą bei vadovaujantis operatyvinio tyrimo byloje esančia informacija apie galimą pareiškėjo A. Drakšo dalyvavimą darant strateginių prekių kontrabandą ir kitus nusikaltimus. EŽTT pažymėjo, kad nors nacionalinis teismas detaliau neišdėstė nusikaltimų, kuriais buvo įtariamas pareiškėjas, esmės, tačiau visgi manė, kad atsižvelgiant į bylos aplinkybes, Vilniaus apygardos teismas turėjo pakankamą pagrindą sankcionuoti telefoninių pokalbių pasiklausymą. Dar daugiau, Teismas sutiko ir su Lietuvos Respublikos Vyriausybės nuomone, kad klausantis pareiškėjo A. Drakšo telefoninių pokalbių buvo siekiama apsaugoti valstybės saugumą ir užkirsti kelią nusikaltimams. Taigi, nenustatęs sankcionavimo nepagrįstumo bei įvertinęs Konvencijos 8 straipsnyje įtvirtintos teisės apribojimo būtinybę, Teismas nenustatė Konvencijos 8 straipsnio pažeidimo dėl VSD vykdyto slaptu pareiškėjo A. Drakšo telefoninių pokalbių pasiklausymo. Visgi, Teismas nustatė Konvencijos 8 straipsnio pažeidimą dalyje dėl tokių

pokalbių paviešinimo žiniasklaidoje. Šią išvadą Teismas grindė tuo, kad Lietuvos institucijos, konkrečiai VSD, būdama atsakinga už slapto sekimo (stebėjimo) priemonių taikymo metu surinktos informacijos konfidencialumą nesugebėjo užtikrinti, kad pokalbis nebus paviešintas plačiajai visuomenei, todėl neužtikrino tinkamos pareiškėjo A. Drakšo teisės į privataus gyvenimo ir susirašinėjimo slaptumo gerbimą apsaugos (EŽTT, *Drakšas prieš Lietuvą*, Nr. 36662/04, 2012).

Pažymėtina, jog pareiškėjas A. Drakšas šioje byloje skundėsi dar ir dėl to, kad, anot pareiškėjo, jam nebuvo suteiktos pakankamos ir veiksmingos teisinės gynybos priemonės skųstis dėl jo telefoninių pokalbių slapto pasiklausymo. Pareiškėjas nurodė, kad jam nebuvo pranešta apie Lietuvos institucijų vykdomą slaptą jo telefoninių pokalbių pasiklausymą, kad jis negalėjo apskusti Vilniaus apygardos teismo nutarties, kuria pasiklausymas buvo sankcionuotas, bei tai, kad VSD atsisakė pareiškėjui atskleisti slapto telefoninių pokalbių pasiklausymo metu apie jį surinktą informaciją. EŽTT, pateikdamas vertinimą dėl Konvencijos 13 straipsnio pažeidimo, pirmiausia pritarė Lietuvos apeliacinio teismo pozicijai, kad dėl slapto sekimo pobūdžio ir logikos, ne tik pats sekimas, bet ir slapto sekimo sankcionavimas, gali būti vykdomi be sekamo asmens žinios. Konvencijoje nustatyti reikalavimai, ypač susiję su numatomumu, negali būti tokie patys tuomet, kai slaptas pasiklausymas yra vykdomas baudžiamojo tyrimo tikslais ir kai atitinkamais įstatymais siekiama nustatyti asmenų elgesio apribojimus. EŽTT priminė, jog numatomumo reikalavimas negali reikšti, kad asmeniui turi būti suteikiama galimybė numatyti, kada institucijos ims klausytis jo pokalbių ir pagal tai koreguoti savo elgesį. Dėl pareiškėjo skundo dalies, kad VSD atsisakė atskleisti telefoninių pokalbių pasiklausymo metu apie pareiškėją surinktą informaciją, EŽTT nurodė, kad šiuo konkrečiu atveju pagrindinė atsisakymo suteikti informaciją priežastis – siekis užtikrinti veiksmingą ikiteisminį tyrimą dviejose baudžiamosiose bylose. Atsižvelgdamas į kaltinimų sunkumą šiose baudžiamosiose bylose, EŽTT darė išvadą, kad VSD, neatskleisdama informacijos pareiškėjui, nepažeidė Konvencijos 13 straipsnyje garantuojamos pareiškėjo teisės. Tačiau Teismas pastebėjo, jog tuo metu galioję Lietuvos įstatymai iš esmės nenumatė galimybės ištirti taikytos slapto sekimo priemonės teisėtumo bei neužtikrino pakankamos apsaugos nuo valstybės institucijų savavališkumo – nors OVĮ buvo numatyta teorinė galimybė apskusti operatyvinės veiklos subjektų veiksmus, tačiau pareiškėjo bandymai pateikti skundus prokurorui, VSD ir teismams dėl jo telefoninių pokalbių paviešinimo iš tikrųjų nedavė jokių rezultatų. Taigi, atsižvelgdamas į tai, Teismas sprendė, kad Lietuvoje nebuvo nė vienos institucijos, galėjusios veiksmingai kontroliuoti ir prižiūrėti slapto sekimo priemonių taikymą, todėl sprendė, kad buvo pažeistas Konvencijos 13 straipsnis

(EŽTT, *Drakšas prieš Lietuvą*, Nr. 36662/04, 2012). Visgi, šioje dalyje EŽTT teisėjas P. Pinto de Albuquerque išreiškė atskirąją nuomonę dėl Teismo motyvų konstatuojant Konvencijos 13 straipsnio pažeidimą. Teisėjas priminė EŽTT jurisprudencijoje išskirtus minimalius reikalavimus slapto sekimo priemonių teisėtam taikymui ir nurodė, kad Lietuvos įstatymai numato tik kai kuriuos iš jų. Rimčiausiais OVĮ trūkumais įvardijo tai, kad viena vertus, įstatyme nebuvo išsamiai paaiškinti sankcionavimo pagrįstumo pagrindai bei pagrindinės apsaugos garantijos, tačiau kita vertus, įstatyme nebuvo numatytas nepriklausomas slapto sekimo priemonių taikymo priežiūros kontrolės organas. Taigi, anot P. Pinto de Albuquerque, dėl tokių įstatymo trūkumų pareiškėjas A. Drakšas buvo paliktas „juodojoje skylėje“, todėl buvo nustatytas Konvencijos 13 straipsnio pažeidimas (EŽTT, *Drakšas prieš Lietuvą*, Nr. 36662/04, 2012).

Šiame kontekste paminėtinas EŽTT 2022-01-18 sprendimas byloje Adomaitis prieš Lietuvą Nr. 14833/18. Šioje byloje pareiškėjas Virginijus Adomaitis skundėsi, kad kriminalinės žvalgybos pareigūnai, vykdydami slaptą pareiškėjo telefoninių pokalbių pasiklausymą, pažeidė pareiškėjo teisę į privataus gyvenimo gerbimą. Dar daugiau, pareiškėjas skunde nurodė, kad Lietuvoje trūksta tikslaus ir tinkamo teisinio mechanizmo, apibrėžiančio, kaip informacija, surinkta slapto sekimo metu, gali būti naudojama ir kaip gali būti ginčijamas tokios informacijos teisėtumas.

Visų pirma, Teismas, aiškindamasis ar valstybės pareigūnų kišimasis nepažeidė pareiškėjo V. Adomaičio teisės į privataus gyvenimo gerbimą, taikė jau minėtą „trijų pakopų testą“ ir priminė, kokios sąlygos pagal šį testą turi būti tenkinamos. Dėl pirmosios sąlygos – „atitikimo įstatymui“ – Teismas nurodė, kad ši sąlyga buvo įvykdyta – analogiškai kaip ir aukščiau analizuotoje byloje *Drakšas prieš Lietuvą* nustatyta, kad Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymas (toliau – KŽĮ), 2012 m. pakeitęs anksčiau galiojusį OVĮ, reglamentavo Konvencijos 8 straipsnyje numatytos teisės apribojimo galimybę, nustatė slapto sekimo priemonių įgyvendinimo sąlygas bei tvarką. Be to, Teismas konstatavo, kad buvo išpildytas ir teisėto tikslo reikalavimas – valstybės pareigūnų kišimasis į Konvencijos 8 straipsniu garantuojamą teisę pateisinamas tuo, jog pareiškėjas buvo įtariamas korupcinio pobūdžio nusikalstamos veikos požymių turinčios veikos padarymu. Atsižvelgiant į šios veikos pobūdį, konstatuotina, jog tokia pareiškėjo veika kėlė grėsmę visuomenei, diskreditavo valstybėje įtvirtintą bausmių vykdymo sistemą ir taip mažino visuomenės pasitikėjimą valstybės tarnyba, taigi, valstybės pareigūnai tokiu pareiškėjo teisės apribojimu siekė užkirsti kelią nusikaltimams bei apsaugoti kitų asmenų teises ir laisves. Galiausiai, Teismas rėmėsi faktinių aplinkybių

visuma, vertindamas pareigūnų įsikišimo ir priemonių panaudojimo atitikimą proporcingumo reikalavimui, t. y. Teismas atsižvelgė ne tik į tai, kad telefoninių pokalbių pasiklausymas buvo sankcionuotas tik po to, kai nuspręsta, kad kitos tyrimo priemonės yra nepakankamos veikos ištyrimui, kad telefoninių pokalbių pasiklausymo, kaip priemonės, taikymas sankcionuotas Vilniaus apygardos teismo, kad pritaikytos priemonės trukmė neviršijo KŽĮ nustatyto maksimalaus 12 mėnesių termino, bet ir į pareiškėjo einamų tarnybinių pareigų laipsnį bei padarytos veikos požymius, pavojingumą. Taigi, įvertinęs aplinkybių visumą EŽTT konstatavo, kad kišimasis į pareiškėjo teisę į privataus gyvenimo gerbimą gali būti laikomas būtinu ir proporcingu, todėl nenustatė Konvencijos 8 straipsnio pažeidimo (EŽTT, *Adomaitis prieš Lietuvą*, Nr. 14833/18, 2022).

Paminėtina, jog Teismas vienbalsiai nusprendė, kad Konvencijos 6 straipsnio 1 dalis nebuvo pažeista. Nors pareiškėjas V. Adomaitis teigė, kad negalėjo pasinaudoti veiksmingomis vidaus teisinės gynybos priemonėmis siekiant užginčyti valstybės institucijų veiksmus ir sprendimus dėl jo telefoninių pokalbių pasiklausymo teisėtumo, Teismas nurodė, kad KŽĮ reglamentuoja tokių veiksmų apskundimo tvarką. Dar daugiau, iš bylos faktinių aplinkybių matyti, kad pareiškėjas buvo padavęs skundus prokurorui ir teismui, o šie jam pateikė išsamius atsakymus, kuriuose konkrečiai motyvavo, kodėl kriminalinės žvalgybos priemonių panaudojimas pareiškėjo atžvilgiu buvo teisėtas ir proporcingas. Todėl EŽTT darė išvadą, kad pareiškėjas turėjo galimybę pasinaudoti veiksmingomis vidaus teisinės gynybos priemonėmis ir šia galimybe pasinaudojo (EŽTT, *Adomaitis prieš Lietuvą*, Nr. 14833/18, 2022).

Dar viena svarbi Lietuvai byla, kurioje EŽTT sprendimas iki šiol⁴ nėra priimtas, yra Lietuvos advokatūra ir kiti prieš Lietuvą (Nr. 64301/19). Šioje byloje pareiškėjai skundžiasi dėl to, jog 2019 m. Lietuvos Respublikos specialiųjų tyrimų tarnyba (toliau – STT), Lietuvos Respublikos Generalinė prokuratūra (toliau – Generalinė prokuratūra), ir Policijos departamentas prie Vidaus reikalų ministerijos (toliau – Policijos departamentas) atsisakė pareiškėjams suteikti informaciją, ar 2015–2019 m. laikotarpiu pareiškėjų atžvilgiu buvo atliekami žvalgybiniai veiksmai, įskaitant techninių priemonių panaudojimą siekiant kontroliuoti pareiškėjų susižinojimą. Lietuvos advokatūra kreipėsi į ikiteisminio tyrimo ir kriminalinės žvalgybos institucijas su klausimu, ar sekimas ir slaptas pasiklausymas buvo taikytas advokatūros kaip institucijos ir jos vadovų atžvilgiu.

⁴ 2022 m. balandžio mėn.

Valstybės institucijos atsisakė pateikti tokią informaciją remdamasis konfidencialumo sumetimais. Pareiškėjai apskundė valstybės institucijų raštus, kuriais buvo atsisakyta suteikti prašomą informaciją, Vilniaus apygardos teismui. 2019-06-12 Vilniaus apygardos teismas neskundžiama galutine nutartimi pripažino, kad remiantis KŽĮ valstybės institucijos pagrįstai atsisakė suteikti pareiškėjams prašomą informaciją. Be to, pažymėjo, kad pagal KŽĮ 5 straipsnio 6 dalį asmens, kurio atžvilgiu buvo taikyta kriminalinė žvalgyba, tačiau gauta informacija nepasitvirtino ir ikiteisminis tyrimas nepradėtas, teisė žinoti kriminalinės žvalgybos metu apie jį surinktus duomenis (informaciją), išskyrus KŽĮ 19 straipsnio 7 dalyje nustatytus duomenis (informaciją), siejama su tam tikromis būtinumo ribomis – kilusiomis, o ne galimai kilsiančiomis ar menamomis neigiamomis teisinėmis pasekmėmis (Vyriausybės atstovas Europos Žmogaus Teisių Teisme, 2021). Anot Vilniaus apygardos teismo, pareiškėjai nenurodė, kad jiems kilo neigiamos teisinės pasekmės, todėl manytina, jog patenkinus tokį pareiškėjų prašymą būtų paneigti kriminalinės žvalgybos principai ir pagrindai. Pareiškėjai skunde nurodo, kad tokiais valstybės institucijų veiksmais galimai buvo pažeisti Konvencijos 6 straipsnio 1 dalis, Konvencijos 8 bei 13 straipsniai. Anot pareiškėjų, Lietuvos teisinė sistema neužtikrina galimybių asmenims išsiaiškinti, ar jų atžvilgiu slapto sekimo (stebėjimo) veiksmai, pavyzdžiui, ryšių perėmimas, buvo kada nors atlikti bei kelti klausimo, ar buvo pažeistos tokių asmenų teisės. Be to, remdamiesi statistine informacija nurodo, kad daugiau nei 99 procentai teisėsaugos institucijų prašymų taikyti slaptas sekimo (stebėjimo) priemonės yra tenkinami. Taigi, pareiškėjų nuomone, minėta statistika patvirtina, kad realiai kriminalinės žvalgybos veiksmus atliekančių asmenų efektyvi teisinė kontrolė Lietuvoje tiesiog neegzistuoja (EŽTT, *Lietuvos advokatūra ir kiti prieš Lietuvą*, Nr. 64301/19, 2021).

Nors ši byla vis dar nėra išspręsta, Lietuvos teisinėje bendruomenėje jau susilaukė susidomėjimo. Doc. dr. Remigijus Merkevičius interviu duotame Lietuvos nacionaliniam radijui ir televizijai teigė, kad šio pareiškėjų kreipimosi tikslas – visų žmonių saugumas ir žmonių apsauga, todėl reiktų džiaugtis Advokatų tarybos vadovų sprendimu kreiptis į EŽTT, siekiant parodyti ydas esančias Lietuvos teisinėje sistemoje. R. Merkevičiaus nuomone, asmenys turi turėti galimybę pasitikrinti, ar baudžiamosios valdžios institucijos tam tikru laiku sekė asmenį ir ar tai darė teisėtai (Irt.lt, 2021). Atsižvelgiant į aukščiau pateiktus EŽTT išaiškinimus, sutiktina su R. Merkevičiaus nuomone, kad asmenys turėtų turėti galimybę išsiaiškinti ar jų atžvilgiu buvo taikytos slapto sekimo (stebėjimo) priemonės. Darbo autorės nuomone, tokios EŽTT spęstos bylos, kaip pavyzdžiui, Europos integracijos ir žmogaus teisių asociacija *ir Ekimdzhiev prieš Bulgariją* ar *Roman*

Zakharov prieš Rusiją, aiškiai parodė EŽTT poziciją, jog valstybių įstatymai turi numatyti galimybę asmeniui susipažinti su slapto sekimo metu surinkta informacija ir numatyti reikalavimą valstybės institucijoms kuriuo nors metu pranešti asmeniui apie tai, kad jo atžvilgiu buvo taikytos slapto sekimo priemonės. Dar daugiau, šios bylos atveju, priešingai nei *Drakšas prieš Lietuvą* byloje, valstybės institucijos atsisakymą suteikti pareiškėjų prašomą informaciją grindė ganėtinai abstrakčiais argumentais, todėl manytina, jog EŽTT šių argumentų nelaikytų pagrindžiančiais atsisakymą. Visgi, norint paspekuliuoti galima bylos baigtimi, darbo autorės nuomone, būtina nuodugniau ištyrinėti Lietuvos nacionalinius teisės aktus. Pabrėžtina, jog tiek Advokatų tarybos pirmininkas prof. dr. Ignas Vėgėlė, tiek ir R. Merkevičius kalbėdami apie šios bylos situaciją laikėsi nuomonės, kad vienintelis galimas kelias pareiškėjams ir Lietuvos Respublikos Vyriausybei (toliau – LRV) surasti kompromisą – tai pakeisti galiojančio KŽĮ nuostatas (lrt.lt, 2021).

Apibendrinant tai, kas išdėstyta aukščiau, matyti, jog EŽTT, sprendamas su slapto sekimu (stebėjimu) susijusias bylas, yra linkęs plėtoti nusistovėjusią praktiką ir joje įtvirtintus standartus. Viena vertus, toks EŽTT požiūris ir rėmimasis nusistovėjusia praktika leidžia iš dalies nuspėti kokį galutinį sprendimą Teismas priims byloje. Tačiau kita vertus, net ir esant nemažam skaičiui EŽTT sprendimų, valstybės, neatsižvelgdamos ar pernelyg atsainiai atsižvelgdamos į EŽTT formuojamus standartus, daro Konvencijos pažeidimus. Ne išimtis yra ir Lietuva, kurios praktika EŽTT daugialypė. Pastebėtina, kad pareiškėjai, teikdami skundus prieš Lietuvą, vienu didžiausiu Lietuvos teisinės sistemos trūkumu įvardija efektingos teisminės kontrolės Lietuvoje nebuvimą. Dar daugiau, nurodo, kad asmenys praktiškai neturi galimybių kreiptis į valstybės institucijas ir gauti informaciją ar jų atžvilgiu buvo taikytos slapto sekimo (stebėjimo) priemonės. Manytina, jog šis pareiškėjų argumentas gali būti dar labiau sustiprėti tuomet, kai bus priimtas sprendimas *Lietuvos advokatūra ir kiti prieš Lietuvą* byloje. Visgi, darbo autorės nuomone, tik detalesnė Lietuvos nacionalinės teisės aktų analizė leistų pritarti ar nesutikti su tokia pareiškėjų nuomone ir spręsti apie Lietuvos teisinės sistemos trūkumus.

3.2 Lietuvos teisinės sistemos trūkumų (ne)buvimas ir EŽTT jurisprudencijoje suformuluoti reikalavimai

Minėta, jog EŽTT praktikoje, be kita ko, akcentuojama, kad įstatymas, kuriuo reglamentuojamas slapto sekimo (stebėjimo) priemonių taikymas, susijęs su Konvencijos 8 straipsnyje įtvirtintų teisių apribojimu, turi būti išdėstytas pakankamai

tiksliai, kad tinkamai parodytų asmenims kokiomis sąlygomis ir aplinkybėmis valstybės institucijos turi teisę taikyti tokį slaptą ir potencialiai pavojingą jų teisės į privataus gyvenimo ir susirašinėjimo slaptumo gerbimo apribojimą. Įstatymų nustatytos institucijos, taikydamos šias priemones, kiekvienu atveju turi įvertinti konkrečią situaciją, nustatyti, ar yra pakankamas atitinkamos priemonės taikymo faktinis pagrindas, išsiaiškinti, ar negalima tų pačių tikslų pasiekti neįsiterpiančiam į privatų žmogaus gyvenimą, arba, jeigu toks įsiterpimas yra neišvengiamas, užtikrinti, kad žmogaus teisė į privatumą nebūtų apribota labiau negu būtina minėtam visuomenei reikšmingam ir konstituciškai pagrįstam tikslui pasiekti (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. birželio 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Taigi tam, kad asmuo nepatirtų savavališko ir nepagrįsto teisės į privatumą suvaržymo, slaptos informacijos apie rengiamą, daromą, padarytą nusikalstamą veiką rinkimo priemonės, kuriomis įsiterpiama į žmogaus privatų gyvenimą, gali būti skiriamos tik įstatyme nustatytais pagrindais, laikantis įstatyme nustatytos tvarkos ir tik motyvuotu pageidautina teismo sprendimu paisant proporcingumo reikalavimų.

Kaip buvo galima pastebėti iš aukščiau šiame darbe teiktų išvadų, šiuo metu Lietuvoje galiojantis KŽĮ (galiojanti suvestinė redakcija 2021-07-01) yra susilaukęs teisės mokslininkų kritikos. Visgi, Lietuvos Respublikos Seimas (toliau – LRS) į 2022 m. IV (pavasario) sesijos darbų programą yra įtraukęs KŽĮ pakeitimo įstatymo (toliau – KŽĮ Projektas) svarstymą, numatytą 2022 m. birželio mėnesį (Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas Nr. XIV-968, 2022). Darbo autorės nuomone, siekiant išsiaiškinti Lietuvos teisinėje sistemoje (ne)egzistuojančius trūkumus ir teisinės sistemos atitikimą EŽTT praktikoje formuojamiems reikalavimams slapto sekimo (stebėjimo) priemonių taikymo kontekste, vertėtų nuodugniau patyrinėti šiuo metu galiojančiame KŽĮ įtvirtintas nuostatas⁵.

1. **Reikalavimas:** įstatyme numatyti nusikalstamų veikų, dėl kurių gali būti priimtas nurodymas taikyti slaptas sekimo priemones, pobūdį. **Reguliavimas:** KŽĮ 8 straipsnio 1 dalyje numatyta, jog kriminalinės žvalgybos tyrimas atliekamas, kai turima informacijos apie rengiamą, daromą ar padarytą labai sunkų ar sunkų nusikaltimą arba apie apysunkius nusikaltimus, numatytus Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau – BK) straipsniuose (pavyzdžiui, tarp jų nurodoma ir BK 178 straipsnio 2 dalis), arba apie šias veikas rengiančius, darančius ar padariusius asmenis (1 punktą); pasislepia

⁵ Atkreiptinas dėmesys, jog dėl darbo apimties ribotumo bus nagrinėjamos tik kai kurios šio darbo temai reikšmingos KŽĮ nuostatos.

įtariamasis, kaltinamasis arba nuteistasis (2 punktas); dingsta be žinios asmuo (3 punktas); vykdoma asmenų apsauga nuo nusikalstamo poveikio (4 punktas); į organizuotų nusikalstamų grupių sąrašą įtrauktos organizuotos nusikalstamos grupės nariui ar su ja susijusiam asmeniui taikomos organizuoto nusikalstamumo prevencijos priemonės (5 punktas). KŽĮ 8 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad kriminalinės žvalgybos tyrimą gali atlikti ir Antrojo operatyvinių tyrimų departamento prie Krašto apsaugos ministerijos ir VSD padaliniai, kai gaunama duomenų apie BK 114, 118, 119, 121, 122, 124, 125, 126, 296 ir 297 straipsniuose numatytas nusikalstamas veikas arba apie jas rengiantį, darantį ar padariusį asmenį. **Autorės pastaba:** kaip matyti iš EŽTT sprendimo byloje *Roman Zakharov prieš Rusiją*, EŽTT byloje atkreipė dėmesį į tai, kad Rusijos įstatymuose buvo numatytas itin didelis pažeidimų, dėl kurių tyrime gali būti pritaikyta slapta sekimo kontrolė, kiekis. Tai sudarė prielaidą didesnei valstybės institucijų savivalei bei piktnaudžiavimui. Pavyzdžiui, Rusijos įstatymai numatė, jog slapto sekimo priemonės gali būti taikomos dėl vidutinio sunkumo, sunkių ir labai sunkių nusikaltimų, susijusių su labai įvairiomis nusikalstamomis veikomis, pavyzdžiui, kaip byloje nurodė pareiškėjas, kišenvagyste (EŽTT, *Roman Zakharov prieš Rusiją*, Nr. 47143/06, 2015). Pastebėtina, jog šiuo metu galiojančio KŽĮ 8 straipsnio 1 dalis numato, kad kriminalinės žvalgybos tyrimas gali būti atliekamas ir dėl apysunkių nusikaltimų, tame tarpe ir BK 178 straipsnio 2 dalyje numatyto nusikaltimo – kišenvagystės. Autorės nuomone, EŽTT suformuluotas reikalavimas įstatymuose numatyti nusikalstamos veikos pobūdį ir vėliau sekęs išaiškinimas *Roman Zakharov prieš Rusiją* byloje suponuoja tai, kad atsižvelgus į slapto sekimo priemonių esmę bei pobūdį, atitinkamos priemonės ir tyrimas turėtų būti taikomas ne dėl bet kokios nusikalstamos veikos, bet tik tiriant pačias pavojingiausias valstybės ir visuomenės saugumui nusikalstamas veikas. Todėl manytina, jog šiuo metu nurodytas sąrašas veikų, dėl kurių gali būti pradėtas kriminalinės žvalgybos tyrimas, galėtų būti mažintinas apsvarstant galimybę iš tokio veikų sąrašo eliminuoti apysunkius nusikaltimus.

2. **Reikalavimas:** įstatyme numatyti slapto sekimo priemonių trukmės apribojimą. **Reguliavimas:** šiuo metu galiojančio KŽĮ 15 straipsnio 4 dalyje numatyta, jog slapta sekimas gali būti sankcionuojamas ne ilgesniam kaip 3 mėnesių laikotarpiui. Atitinkamai, KŽĮ 10 straipsnio 5 dalis numato, kad susižinojimo slapta kontrolė gali būti sankcionuojama ne ilgesniam nei 3 mėnesių

laikotarpiui. Abiem atvejais šis laikotarpis gali būti pratęstas, tačiau ne ilgiau kaip 12 mėnesių. **Autorės pastaba:** kaip matyti iš EŽTT praktikos, Teismas laikosi nuomonės, kad iš esmės svarbiausia yra tai, kad slapto sekimo priemonių taikymo trukmė būtų numatyta valstybės nacionaliniuose įstatymuose. Atitinkamai, valstybės nacionaliniai įstatymai turi reglamentuoti ir pratęsimų, jei jie galimi, trukmę. Kaip matyti, KŽĮ numato maksimalią 12 mėnesių trukmę kriminalinės žvalgybos tyrimui panaudojant technines priemones. Autorės nuomone, ši trukmė gali būti laikoma proporcinga. Be to, *EŽTT Adomaitis prieš Lietuvą* byloje nenurodė, kad šis terminas, Teismo nuomone, būtų pernelyg ilgas. Tačiau pastebėtina, jog KŽĮ Projekte šie terminai yra prailginti – valstybės institucijoms norima suteikti galimybę taikyti slaptas sekimo priemones 24 mėnesius (atskirais įstatyme numatytais atvejais ir virš 24 mėn.). Atkreiptinas dėmesys, jog EŽTT *Ekimdzhev ir kiti prieš Bulgariją* byloje vertino slapto sekimo priemonių taikymo trukmę ir kėlė susirūpinimą dėl to, jog Bulgarijos įstatymai leido slaptas sekimo priemones taikyti iki dviejų metų, t. y. 24 mėn. Nors tokią trukmę buvo galima nustatyti pirminio leidimo taikyti slaptas sekimo priemones sankcionavimo metu, tačiau, darbo autorės nuomone, reikėtų pasvarstyti, ar šiuo metu KŽĮ Projektu siūloma 24 mėn. trukmė suteiks pakankamas apsaugos garantijas asmenims nuo valdžios institucijų savivalės ir pernelyg didelio įsikišimo į asmens privataus gyvenimo ar susirašinėjimo slaptumo gerbimą pagal Konvencijos 8 straipsnį.

3. **Reikalavimas:** patikėti slapto sekimo sankcionavimo priežiūros kontrolę teismui. **Reguliavimas:** šiuo metu galiojančio KŽĮ 15 straipsnio 1 dalyje numatyta, jog slaptą sekimą iki 3 dienų leidžiama atlikti sankcionavus kriminalinės žvalgybos subjekto vadovui ar įgaliotam vadovo pavaduotojui kriminalinės žvalgybos pagrindinių institucijų nustatyta tvarka. Jeigu sekimas atliekamas daugiau kaip 3 dienas, tęsti sekimą galima tik sankcionavus prokurorui. KŽĮ 15 straipsnio 2 dalis numato, jog sekimą sankcionuoja prokuroras pagal kriminalinės žvalgybos subjekto vadovo ar įgalioto vadovo motyvuotą teikimą. Jeigu sekimui yra naudojamos techninės priemonės bei susižinojimo slaptos kontrolės atvejais, slaptą kontrolę motyvuota nutartimi sankcionuoja apygardų teismų pirmininkai ar jų įgalioti teisėjai pagal prokurorų motyvuotus teikimus, pagal kriminalinės žvalgybos subjektų vadovų ar jų įgaliotų vadovų pavaduotojų pateiktus duomenis, kuriais patvirtinamas veiksmų atlikimo būtinumas ir faktinis pagrindas (KŽĮ 10 straipsnio 1 dalis). **Autorės**

pastaba: kaip jau minėta, iš EŽTT praktikos matyti, kad Teismas leidimus taikyti slapto sekimo priemones išduodančią instituciją laiko svarbiu sistemos elementu, todėl laikosi nuomonės, jog geriausia tokią priežiūros kontrolę patikėti teismui. Tais atvejais, kai kontrolė yra patikėta neteisminėms institucijoms, pageidautina, kad leidimą išduodanti institucija būtų pakankamai nepriklausoma nuo slapto sekimą vykdančios institucijos. Svarbiausias tiek teisminės, tiek neteisminės institucijos uždavinys – patikrinti ar egzistuoja būtinumas ir faktinis pagrindas tokio leidimo išdavimui. Pastebėtina, jog KŽĮ Projekto 15 straipsnio 1 dalyje nurodyta, kad sekimą motyvuota nutartimi sankcionuoja apygardų teismų pirmininkų įgalioti teisėjai pagal prokurorų motyvuotus teikimus, parengtus pagal kriminalinės žvalgybos subjektų vadovų ar jų įgaliotų vadovų pavaduotojų pateiktus duomenis, kuriais patvirtinamas tokio veiksmo atlikimo būtinumas ir faktinis pagrindas. Atitinkamai, tokia pati sankcionavimo tvarka KŽĮ Projekte numatyta ir techninių priemonių panaudojimo ar susirašinėjimo ir kitokio susižinojimo slapto kontrolės atvejais. Darbo autorės nuomone, sankcionavimo tvarkos suvienodinimas turėtų būti vertinamas teigiamai. Tokia išvada darytina dėl to, jog, visų pirma, slapto sekimo priemonių taikymo sankcionavimo kontrolės priežiūros atidavimas teisminei institucijai labiau atitiktų EŽTT rekomendacijas. Dar daugiau, tokia sankcionavimo tvarka, atsižvelgiant į teisėjų nešališkumą, nepriklausomumą ir kt., labiau atitiktų žmogaus teisių apsaugos prasmę bei įneštų mažiau chaoso Lietuvos teisinėje sistemoje.

4. **Reikalavimas:** valstybės nacionaliniuose teisės aktuose numatyti valstybės institucijų pareigą kuriuo nors metu pranešti asmeniui apie tai, kad jo atžvilgiu buvo taikytos slapto sekimo priemonės. **Reguliavimas:** šiuo metu galiojančio KŽĮ 5 straipsnio 6 dalyje numatyta, jog asmeniui, kurio atžvilgiu buvo taikyta kriminalinė žvalgyba, tačiau gauta informacija nepasitvirtino ir ikiteisminis tyrimas nepradėtas, bet atsirado teisinės neigiamos pasekmės, pareikalavus, turi būti pateikti kriminalinės žvalgybos metu apie jį surinkti duomenys, išskyrus KŽĮ 19 straipsnio 7 dalyje numatytus duomenis. KŽĮ 5 straipsnio 8 dalis numato, kad jeigu įgyvendinant kriminalinės žvalgybos kontrolę nustatoma, kad kriminalinės žvalgybos metu buvo pažeistos žmogaus teisės ir laisvės, apie tai informuojamas kriminalinės žvalgybos pagrindinės institucijos vadovas. Kriminalinės žvalgybos pagrindinės institucijos vadovas privalo informuoti asmenį apie jo atžvilgiu kriminalinės žvalgybos metu padarytus pažeidimus,

išskyrus atvejus, kai pateikus tokią informaciją gali būti padaryta žala nebaigtiems kriminalinės žvalgybos tyrimams ar atskleista kriminalinės žvalgybos slaptųjų dalyvių tapatybė. Jeigu tuo metu pateikta tokia informacija gali padaryti žalos nebaigtiems kriminalinės žvalgybos tyrimams, ji tuoj pat turi būti pateikta baigus kriminalinės žvalgybos tyrimą. Asmuo, manantis, kad kriminalinės žvalgybos subjektų veiksmai pažeidė jo teises ir laisves, gali apskusti šiuos veiksmus kriminalinės žvalgybos pagrindinės institucijos vadovui, o KŽĮ 22 straipsnio 1 dalyje numatytais atvejais – prokurorui. Asmuo, nesutinkantis su kriminalinės žvalgybos pagrindinės institucijos vadovo arba prokuroro sprendimu, gali per 20 darbo dienų nuo sprendimo gavimo dienos paduoti skundą apygardos teismo pirmininkui ar jo įgaliotam teisėjui. Šie skundai turi būti išnagrinėti ne vėliau kaip per 20 darbo dienų nuo skundo gavimo dienos. Apygardos teismo pirmininko ar jo įgalioto teisėjo sprendimas yra galutinis ir neskundžiamas (KŽĮ 5 straipsnio 9 dalis). **Autorės pastaba:** kaip buvo minėta aukščiau, analizuojant Lietuvos advokatūra ir kiti prieš Lietuvą bylos fabulą ir pareiškėjų argumentus, EŽTT laikosi vienareikšmiškos pozicijos, kad valstybių nacionaliniai teisės aktai turi numatyti galimybę asmeniui susipažinti su slapto sekimo metu surinkta informacija ir numatyti reikalavimą valstybės institucijoms kuriuo nors metu pranešti asmeniui apie tai, kad jo atžvilgiu buvo taikytos slapto sekimo priemonės. Šiuo metu pagal galiojančio KŽĮ 5 straipsnio 8 dalį, kriminalinės žvalgybos pagrindinės institucijos vadovas pranešimą privalo pateikti tik tada kai: a) įgyvendinant kriminalinės žvalgybos kontrolę nustatoma, kad žvalgybos metu buvo pažeistos žmogaus teisės ir laisvės ir; b) nekyla pavojus, kad pateikus tokią informaciją gali būti padaryta žala nebaigtiems kriminalinės žvalgybos tyrimams ar bus atskleista žvalgybos slaptųjų dalyvių tapatybė. Pritartina G. Godos nuomonei, jog toks reguliavimas reiškia, kad patys valstybės pareigūnai gali nuspręsti, kad jie jokių pažeidimų nepadare ir taip gali „apsaugoti“ žmogų nuo nereikalingo bylinėjimosi (Goda, 2016, p. 34). Kaip teigia G. Goda, toks reguliavimas vargu ar atitinka teisinės valstybės standartus. Teisė asmeniui kreiptis į teismą negali būti atimama, kai pats subjektas, dėl kurio kreipiamasi į teismą, gali nuspręsti, jog jis (ar jo vadovaujamos institucijos pareigūnai) veiksmus atliko nepažeisdamas žmogaus teisių ar laisvių, todėl asmeniui apskritai nereikia žinoti apie tokių veiksmų atlikimą ir atitinkamai naudotis teise į teisminę gynybą. Dar daugiau, kriminalinės žvalgybos institucijos vadovas, pamatęs, kad buvo

padaryti pažeidimai, gali jokio pranešimo asmeniui nesiųsti, pasiteisinant sunkiai patikrinamu argumentu, kad dėl pranešimo gali būti atskleista kriminalinės žvalgybos slaptųjų dalyvių tapatybė (Goda, 2016, p. 34). Apmaudu, tačiau KŽĮ Projekte laikomasi panašaus į dabar numatytąjį reguliavimą – pranešimą pateikiant tik ko ne analogiškais atvejais.

Apibendrinant tai, kas išdėstyta aukščiau darytina išvada, jog nors darbo autorė išnagrinėjo tikrai ne visas šiuo metu galiojančio KŽĮ nuostatas bei apžvelgė ne visus Lietuvos teisinės sistemos trūkumus ir (ar) privalumus, manytina, jog įstatymų leidėjas, tobulindamas KŽĮ nuostatas turi nuodugniai iširti EŽTT praktikoje suformuluotus reikalavimus ir apsaugos garantijas. Nors, ko gero, bet koks, labiau atitinkantis EŽTT formuojamus standartus, įstatymo nuostatų pakeitimas yra sveikintinas, tačiau tai nereiškia, jog valstybė atsainiai ir formaliai priimdama įstatymų nuostatų papildymus užtikrins praktinę ir veiksmingą teisinę gynybą ir taip išvengs piliečių peticijų nagrinėjimo EŽTT.

IŠVADOS

1. Tarptautinėje bendruomenėje vieningo ir visuotinai taikomo slapto sekimo (stebėjimo) apibrėžimo nėra pateikta. Įvertinus skirtingas šaltiniuose pateikiamas slapto sekimo apibrėžtis galima išskirti bendruosius slapto sekimo (stebėjimo) esmę nusakančius požymius. Apibendrinta požymių visuma leidžia manyti, jog slaptas sekimas yra įstatymais reglamentuotas slaptas (neviešo pobūdžio) tyrimo veiksmas, kurio metu yra kruopščiai renkama informacija apie asmenį (-is), kai į pagalbą yra pasitelkiamos techninės priemonės.

2. Slapto sekimo (stebėjimo) priemonių taikymo praktikos kontekste yra svarbios asmens teisė į privataus gyvenimo ir susirašinėjimo slaptumo gerbimą (Konvencijos 8 straipsnis), teisė į teisingą bylos nagrinėjimą ir į veiksmingą teisinę gynybą (Konvencijos 6 ir 13 straipsniai atitinkamai). Netinkamai valstybės įstatymais sureglamentuotas slapto sekimo (stebėjimo) priemonių taikymo institutas arba netinkami valstybės įgaliotų subjektų veiksmai gali lemti, jog taikant slapto pobūdžio priemones bus pernelyg suvaržoma asmens teisė į privatų gyvenimą. Dar daugiau, atsižvelgiant į slapto sekimo (stebėjimo) priemonių taikymo slaptą pobūdį būtina, kad valstybė nacionaliniuose teisės aktuose įtvirtintų veiksmingą teisinės gynybos sistemą ir kiekvienu konkrečiu atveju įvertinti, ar valstybės įgalioti subjektai nepiktnaudžiavo turimomis teisėmis ir ar procesą, įskaitant ir būdą, kuriuo gavo informaciją apie asmenį, vykdė teisėtai.

3. Slapto sekimo (stebėjimo) priemonių taikymas gali būti analizuojamas trimis etapais: kai slaptas sekimas pirmą kartą buvo paskirtas, kai slaptas sekimas yra vykdomas ir kai slaptas sekimas buvo nutrauktas. Pirmuoju etapu svarbiausia, kad institucija, pageidautina teisminė, kompetentinga išduoti leidimus dėl slapto sekimo priemonių taikymo, įsitikintų, kad slaptą sekimą prašanti taikyti institucija turi pagrįstų įtarimų norimo sekti asmens atžvilgiu, išsiaiškintų, ar prašomos pritaikyti slapto sekimo (stebėjimo) priemonės atitinka „būtinumo demokratinėje visuomenėje“ reikalavimą bei ar tokios priemonės pritaikymas yra proporcingas teisėtų tikslų įgyvendinimui. Antruoju etapu, siekiant išvengti valstybės institucijų piktnaudžiavimo ir savivalės, nepriklausoma, pageidautina teisminė, priežiūros kontrolę atliekanti institucija, turi turėti galimybę prižiūrėti bendrą slapto sekimo (stebėjimo) priemonių taikymo sistemos ir leidimų išdavimo sistemos veikimą, būti atskaitinga visuomenei. Trečiuoju etapu, anot Teismo, svarbiausia yra reikalavimo kuriuo nors metu informuoti (pranešti) asmenį apie tai, kad jo atžvilgiu buvo taikytos slapto sekimo (stebėjimo)

priemonės, buvimas. Valstybės negali apriboti asmens galimybių kreiptis į teismą ir taip sukurti iliuzinį teisių gynimo priemonių mechanizmą.

4. Slapto sekimo (stebėjimo) sistema skirta apsaugoti visos valstybės ir visuomenės saugumą dažnai sukuria pavojų pakenkti demokratijai valstybės saugumo ir gynimo pretekstu. Todėl Teismas praktikoje yra įtvirtinęs bendruosius reikalavimus slapto sekimo (stebėjimo) priemonių nustatymui. Valstybės turi užtikrinti, kad slapto sekimo priemonių taikymo taisyklės nesuteiks nevaržomos galios ir diskrecijos valstybių įgaliotiems subjektams taikyti slapto sekimo (stebėjimo) priemonių, o sekamiems asmenims bus užtikrinta „nuspėjamumo“ galimybė. Taigi, valstybės įstatymu turi aiškiai apibrėžti įgaliotų taikyti slapto sekimo (stebėjimo) priemonės subjektų diskrecijos apimtį, priemonių įgyvendinimo būdus, nurodyti, kad tokių priemonių panaudojimas, kaip asmens teisių suvaržymo priemonė, gali būti panaudota tik neatidėliotinais ir būtinais atvejais.

5. EŽTT jurisprudencijoje yra apibrėžtos minimalios apsaugos garantijos, kurias turi įgyvendinti valstybės įstatymu, norėdamos taikyti slapto sekimo (stebėjimo) priemonės. Tarp šių minimalių apsaugos garantijų yra numatyta, kad valstybės įstatymuose turi būti aiškiai apibrėžti nusikalstamų veikų, dėl kurių gali būti taikomos slapto sekimo (stebėjimo) priemonės, sąrašas ir pobūdis, asmenų, kurių atžvilgiu slapto sekimo priemonės gali būti taikomos, kategorijų apibrėžimas, tokių priemonių panaudojimo trukmės apribojimas, tyrimo metu gautų duomenų (informacijos) tyrimo, naudojimo, saugojimo, panaikinimo ir perdavimo tvarka.

6. Nors EŽTT bylų prieš Lietuvą slapto sekimo (stebėjimo) priemonių taikymo kontekste nėra itin gausi, pastebėtina, jog Lietuvos teisinis reguliavimas nėra nepriekaištingas. Dalis Lietuvos teisės mokslininkų drįso kritikuoti šiuo metu Lietuvoje galiojančio KŽĮ nuostatas, dar daugiau, reikalauti šių nuostatų pakeitimo. Manytina, jog šiuo metu sudarytos darbo grupės KŽĮ Projekte siūlomos nuostatos – tobulintinos. Pavyzdžiui, manytina, jog galėtų būti apsvarstytas KŽĮ nuostatų, nustatančių veikų, dėl kurių gali būti pradėtas kriminalinės žvalgybos tyrimas, tobulinimas – apsvarstant galimybę iš tokių veikų sąrašo eliminuoti apysunkius nusikaltimus. Abejonių kelia ir KŽĮ Projektu siūlomas šiuo metu galiojančiame KŽĮ numatyto slapto sekimo priemonių taikymo trukmės apribojimo keitimas, numatant, kad slapto sekimo priemonės gali būti taikomos ne 12 mėn., tačiau net 24 mėn. Taigi, šiuo metu galiojančio KŽĮ ir KŽĮ Projekto nuostatų analizė EŽTT jurisprudencijos kontekste leidžia manyti, jog Lietuva, siekdama išvengti žmogaus teisių pažeidimų, turėtų nuodugniau atsižvelgti ir įvertinti EŽTT formuluojamus standartus.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

I. Teisės norminiai aktai ir jų *travaux préparatoires*

1. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1995). *Valstybės žinios*, 1995, 40-987.
2. Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymas (2012). *Valstybės žinios*, 122-6093.
3. Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymo Nr. XI-2234 pakeitimo įstatymas (2022). TAR, XIVP-1377.
4. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro įsakymas dėl Rekomendacijų dėl Kriminalinės žvalgybos įstatymo, Baudžiamojo proceso kodekso normų taikymo ir kriminalinės žvalgybos informacijos panaudojimo baudžiamajame procese patvirtinimo (2012). *Valstybės žinios*, 2013, 2-83.
5. Lietuvos Respublikos Seimo valdybos sprendimas dėl darbo grupės Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymo nuostatomis tobulinti sudarymo (2021). TAR, 5817.

II. Specialioji literatūra

1. Ažubalytė, R. et. al. (2014). *Baudžiamojo proceso teisė*. Metodinė priemonė. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
2. Born H. and Wills A. (2011). *Overseeing Intelligence Service. A Toolkit*. DCAF, Geneva.
3. Bučiūnas, G. (2010). Sekimas ir asmens privatumas: kur riba? *Visuomenės saugumas globalizacijos kontekste*, 2010 (2), 43-50.
4. Bučiūnas, G. (2012). Slaptas sekimas: teisinis reglamentavimas ir praktiniai aspektai. Vilnius: Registrų centras.
5. Bučiūnas, G. (2014). *Slaptas sekimas – tinkamos pusiausvyros paieška tarp visuomenės teisės būti saugia ir asmens teisės į privatumą*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01 S), Vytauto Didžiojo universitetas. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
6. Civilka, P. (2001). Asmens duomenų apsauga Tarptautinėje ir EB teisėje. Vilnius: Vilniaus Universitetas Teisės Fakultetas.
7. Dandeker, C. (1994). *Surveillance, Power&Modernity: Bureaucracy and Discipline from 1700 to the Present Day*. Cambridge: Polity Press.
8. De Santis, F., Frigerio, F. (2015). Right to Privacy And Government's Intelligence Activities: Where is The Balance? *Bocconi Legal Papers*, 5, 83-112.

9. DeCew , J. (1997). *In Pursuit of Privacy: Law, Ethics, and the Rise of Technology*. Ithaca.
10. European Court of Human Rights (2022). Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights. Right to a fair trial. [interaktyvus], ECHR. Prieiga per internetą: https://www.echr.coe.int/documents/guide_art_6_criminal_eng.pdf [žiūrėta: 2022 m. balandžio 1 d.].
11. European Court of Human Rights (2022). Guide on Article 8 of the European Convention on Human Rights. Right to respect for private and family life, home and correspondence. [interaktyvus], ECHR. Prieiga per internetą: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_8_ENG.pdf [žiūrėta: 2022 m. balandžio 1 d.].
12. European Court of Human Rights (2022). Guide on Article 13 of the European Convention on Human Rights. Right to an effective remedy. [interaktyvus], ECHR. Prieiga per internetą: https://echr.coe.int/Documents/Guide_Art_13_ENG.pdf [žiūrėta: 2022 m. balandžio 1 d.].
13. European Court of Human Rights (2022). Practical Guide on Admissibility Criteria. [interaktyvus], ECHR. Prieiga per internetą: https://www.echr.coe.int/documents/admissibility_guide_eng.pdf [žiūrėta: 2022 m. balandžio 1 d.]
14. European Union Agency For Fundamental Rights (2018). *Fundamental Rights Report 2018*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
15. Georgieva, I. (2015). The Right to Privacy under Fire – Foreign Surveillance under the NSA and the GCHQ and Its Compatibility with Art. 17 ICCPR and Art. 8 ECHR. *Utrecht Journal of International and European Law*, 104-130.
16. Goda, G. (2016). Teisė kreiptis į teismą dėl procesinių prievartos priemonių taikymo. *Teisė*, 98, 27-40.
17. Golunova, V. (2019) *The effectiveness of the European Court of Human Rights for ensuring protection of the right to privacy in the paradigm of Live Facial Recognition*. Magistro darbas, teisė, Tilburgo universiteto Teisės mokykla. Olandija: Tilburgo universitetas.
18. Greer, S. (1997). *The exceptions to Articles 8 to 11 of the European Convention on Human Rights. Human rights files No. 15*. Council of Europe.
19. Gutauskas, A. (2019). *Teisė*, 2019, 8-26.

20. Harris , et. al. (2009). *Law of the European Convention on Human Rights*. Second edition. Oxford University Press.
21. Lyon, D. (2007). *Surveillance studies: An Overview*. Cambridge: Polity Press.
22. Meškauskaitė, L., Lankauskas M. (2016). Baudžiamoji atsakomybė už asmens privataus gyvenimo neliečiamumo pažeidimus Europos Žmogus Teisių Teismo bei Lietuvos teismų praktikos kontekste. *Teisės problemos*, 1(91), 52-80.
23. Panomariovas, A., Rudzki, T. (2019). Kriminalinės žvalgybos duomenų panaudojimo baudžiamajame procese problemos. *Teisės problemos*, 2(98), 97-107.
24. Petraitytė, I. (2011). Asmens duomenų apsauga ir teisė į privatų gyvenimą. *Teisė*, 80, 163-174.
25. Petrošius, D. (2004). Operatyvinės veiklos įstatymo raida žmogaus teisių apsaugos kontekste. *Jurisprudencija*, 63(55), 126-138.
26. Reidenberg, R. J. (2014). The Data Surveillance State in the United States and Europe. *Wake Forest Law Review*, 49, 583-608.
27. Stepanovič, I. (2015). Control of the private life and crime prevention in Serbia. *Zbornik IKSI*, 1/2015, 77-91.
28. Tarasevičius, P. (2017a). Nusikalstamų veikų prevencijos kriminalinėje žvalgyboje samprata ir įgyvendinimo problemos. *Teisės problemos*, 1(93), 78-99.
29. Tarasevičius, P. (2017b). Techninių priemonių naudojimo kriminalinėje žvalgyboje teisėtumo problemos. *Teisė*, 105, 84-99.
30. United Nations Office on Drugs and Crime (2009). *Current practices in electronic surveillance in the investigation of serious and organized crime*. New York: United Nations.
31. Žilinskas, D. (2003). Policijos teisės prielaidos: operatyvinės veiklos teisinio reglamentavimo problema. *Jurisprudencija*, 49(41), 54-64.

III. Elektroniniai leidiniai

1. Dimitrova, D. (2022). *Ekimdzhiv and others v. Bulgaria: secret surveillance and electronic communications surveillance only with adequate safeguards, or nothing new under the sun*. Prieiga per internetą: <https://strasbourgoobservers.com/2022/03/02/ekimdzhiev-and-others-v-bulgaria-nothing-new-under-the-sun/> [žiūrėta 2022 m. balandžio 4 d.].

2. Lyon, D. (2008). *Surveillance society*. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://www.festivaldeldiritto.it/2008/pdf/interventi/david_lyon.pdf [žiūrėta 2022 m. balandžio 4 d.].
3. Lrt.lt. *Advokatas Merkevičius: žmogus turi turėti teisę sužinoti, ar buvo sekamas*. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1316960/advokatas-merkevicius-zmogus-turi-tureti-teise-suzinoti-ar-buvo-sekamas> [žiūrėta: 2022 m. balandžio 1 d.].
4. Lrt.lt. *Strasbūro teismas priėmė Lietuvos advokatų skundą dėl slapto sekimo*. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1313423/strasburo-teismas-prieme-lietuvos-advokatu-skunda-del-slapto-sekimo> [žiūrėta: 2022 m. balandžio 1 d.].
5. Vyriausybės atstovas Europos Žmogaus Teisių Teisme. *Vyriausybei perduota peticija dėl atsisakymo pateikti informaciją apie taikytas kriminalinės žvalgybos priemones*. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://lrv-atstovas-eztt.lt/naujienos/vyriausybei-perduota-peticija-del-atsisakymo-pateikti-informacija-apie-taikytas-kriminalines-zvalgybos-priemones> [žiūrėta 2022 m. balandžio 1 d.].

IV. Teismų praktika

Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimai:

1. *Klass ir kiti prieš Vokietiją* [EŽTT], Nr. 5029/71, [1978-09-06], ECLI:CE:ECHR:1978:0906JUD000502971.
2. *Dudgeon prieš Jungtinę Karalystę* [EŽTT], Nr. 7525/76, [1983-10-22], ECLI:CE:ECHR:1981:1022JUD000752576.
3. *Malone prieš Jungtinę Karalystę* [EŽTT], Nr. 8691/71, [1984-08-02], ECLI:CE:ECHR:1984:0802JUD000869179.
4. *Schenk prieš Šveicariją* [EŽTT], Nr. 10862/84, [1988-07-12], ECLI:CE:ECHR:1988:0712JUD001086284.
5. *Kruslin prieš Prancūziją* [EŽTT], Nr. 11801/85, [1990-04-24], ECLI:CE:ECHR:1990:0424JUD001180185.
6. *Niemietz prieš Vokietiją* [EŽTT], Nr. 13710/88, [1997-12-16], ECLI:CE:ECHR:1992:1216JUD001371088.
7. *Khan prieš Jungtinę Karalystę* [EŽTT], Nr. 35394/97, [2000-05-12], ECLI:CE:ECHR:2000:0512JUD003539497.

8. *Rotaru prieš Rumuniją* [EŽTT], Nr. 28341/95, [2000-05-04], ECLI:CE:ECHR:2000:0504JUD002834195.
9. *Weber ir Saravia prieš Vokietiją* [EŽTT], Nr. 54934/00, [2006-06-29], ECLI:CE:ECHR:2006:0629DEC005493400.
10. *Europos integracijos ir žmogaus teisių asociacija ir Ekimdzhiev prieš Bulgariją* [EŽTT], Nr. 62540/00, [2007-06-28], ECLI:CE:ECHR:2007:0628JUD006254000.
11. *Bykov prieš Rusiją* [EŽTT], Nr. 4378/02, [2009-03-10], ECLI:CE:ECHR:2009:0310JUD000437802.
12. *Iordachi ir kiti prieš Moldovą* [EŽTT], Nr. 25198/02, [2009-02-10], ECLI:CE:ECHR:2009:0210JUD002519802.
13. *Kennedy prieš Jungtinę Karalystę* [EŽTT], Nr. 26839/05, [2010-05-18], ECLI:CE:ECHR:2010:0518JUD002683905.
14. *Roman Zakharov prieš Rusiją* [EŽTT], Nr. 47143/06, [2015-12-04], ECLI:CE:ECHR:2015:1204JUD004714306.
15. *Moreira Ferreira prieš Portugaliją (No. 2)* [EŽTT], Nr. 19867/12, [2017-07-11], ECLI:CE:ECHR:2017:0711JUD001986712.
16. *Denisov prieš Ukrainą* [EŽTT], Nr. 76639/11, [2018-09-25], ECLI:CE:ECHR:2018:0925JUD007663911.
17. *Ayetullah Ay prieš Turkiją* [EŽTT], Nr. 29084/07 ir 1191/08, [2020-10-27], ECLI:CE:ECHR:2020:1027JUD002908407.
18. *Ringler prieš Austriją* [EŽTT], nutarimas Nr. 2309/10, [2020-05-12], ECLI:CE:ECHR:2020:0512DEC000230910.
19. *Vavrička ir kiti prieš Čekiją* [EŽTT], Nr. 47621/13, [2021-04-08], ECLI:CE:ECHR:2021:0408JUD004762113.
20. *Zoltán Varga prieš Slovakiją* [EŽTT], Nr. 58361/12, [2021-07-20], ECLI:CE:ECHR:2021:0720JUD005836112.
21. *Ekimdzhiev ir kiti prieš Bulgariją* [EŽTT], Nr. 70078/12, [2022-01-11], ECLI:CE:ECHR:2022:0111JUD007007812.
22. *Adomaitis prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 14833/18, [2022-01-18], ECLI:CE:ECHR:2022:0118JUD001483318.
23. *Lietuvos advokatūra ir kiti prieš Lietuvą* [EŽTT], Nr. 64301/19, [perduota 2020-12-09].
24. *Gribincea ir kiti prieš Moldovą* [EŽTT], Nr. 30247/20, [perduota 2021-03-08].
25. *Voytenko prieš Ukrainą* [EŽTT], Nr. 53649/20, [perduota 2021-11-03].

Bendrosios kompetencijos teismų praktika:

1. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. birželio 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-94-895/2015.

SANTRAUKA

Slapto sekimo (stebėjimo) priemonių taikymas: EŽTT praktika

Beatričė Gedvilaitė

Slaptas sekimas (stebėjimas) – tai teisės aktais įgaliotų subjektų įstatyme nustatyta tvarka ir pagrindais bei specialių techninių priemonių pagalba atliekama asmens ar asmenų (objekto) slapta kontrolė. Šiuolaikinės demokratinės valstybės slaptą sekimą (stebėjimą) dažniausiai pasitelkia kaip prevencinę priemonę, kuria siekiama užtikrinti valstybės bei visuomenės saugumą, užkirsti kelią nusikalstamų veikų vykdymui.

Valstybė, įgyvendindama šį tikslą, turi atsižvelgti ne tik į Konvencijoje numatytus minimalius žmogaus teisių apsaugos standartus, bet taip pat ir į EŽTT formuojamą praktiką. Slapto sekimo (stebėjimo) priemonių taikymas nepaisant Konvencijoje įtvirtintų žmogaus teisių ir laisvių bei Teismo praktikoje formuojamų standartų sukelia grėsmę pernelyg apriboti asmens teisę į privataus gyvenimo gerbimą ir susirašinėjimo slaptumą (EŽTK 8 straipsnis), asmens teisę į teisingą bylos nagrinėjimą bei veiksmingą teisinę gynybą (EŽTK 6 ir 13 straipsniai atitinkamai).

Iš EŽTT plėtojamos praktikos matyti, jog norint išlaikyti teisingą pusiausvyrą tarp valstybės interesų ir asmens teisių apsaugos, būtina valstybės nacionalinės teisės aktuose įtvirtinti bent minimalius apsaugos standartus (apsaugos garantijas) asmenų atžvilgiu. Svarbu įsitikinti, kad valstybės nacionalinės teisės aktuose įtvirtinta slapto sekimo (stebėjimo) sistema ir tokių priemonių taikymas konkrečiais atvejais yra atliekamas griežtai laikantis nacionaliniuose įstatymuose bei EŽTK nustatytų reikalavimų, yra būtinas demokratinėje visuomenėje bei gali būti pateisinamas teisėto tikslo siekimu.

Slapto sekimo (stebėjimo) priemonių taikymas gali būti analizuojamas trimis etapais. Analizuojant slapto sekimo (stebėjimo) sankcionavimo etapą esminę reikšmę turi tai, kad institucija, išduodanti leidimus slaptai sekti (stebėti) asmenį, įsitikintų, kad slaptas sekimas (stebėjimas) bus vykdomas pagrįstai. Slapto sekimo priemonių taikymo etapu svarbiausia yra tai, kad nepriklausoma, pageidautina teisminė, priežiūros kontrolę atliekanti institucija turėtų realią galimybę įvertinti bei peržiūrėti slapto sekimo (stebėjimo) priemonių taikymą, slaptą sekimą (stebėjimą) atliekančių institucijų darbą. Galiausiai, pritaikius slapto sekimo (stebėjimo) priemones svarbiausias yra reikalavimo kuriuo nors metu informuoti (pranešti) asmenį apie tai, kad jo atžvilgiu buvo taikytos tokios priemonės, buvimas. Valstybės negali apriboti asmens teisių į veiksmingą teisinę gynybą ir taip sukurti iliuzinį teisių gynimo priemonių mechanizmą.

SUMMARY

Application of Covert Surveillance Measures: ECtHR Case Law

Beatričė Gedvilaitė

Covert surveillance is the secret control of a person or persons (as an object) performed in accordance with the procedure and on the grounds established by the Laws and with the help of special technical measures. Modern democracies usually use covert surveillance as a preventive measure to ensure the security of the state and society, as well as to prevent the commission of criminal acts.

In pursuing this objective, the State must consider not only the minimum standards for the protection of human rights set out in the Convention, but also the practice developed by the ECtHR. The application of covert surveillance measures, notwithstanding the human rights and freedoms enshrined in the Convention and the standards established by the case law, runs the risk of unduly restricting a person's right to respect for private life and secrecy of correspondence (Article 8 ECHR), the right to a fair trial and effective remedy (Articles 6 and 13 respectively ECHR).

The case law developed by the ECtHR shows that in order to maintain a fair balance between the interests of the state and the protection of the rights of the individual, it is necessary to establish at least minimum standards of protection (guarantees of protection) for individuals in the national legislation. It is important to ensure that the system of covert surveillance established by national law and the application of such measures in specific cases are carried out in strict compliance with national law and the ECHR, are necessary in a democratic society and can be justified by a legitimate aim.

The application of covert surveillance measures can be analysed in three stages. When analysing the authorization phase of covert surveillance, it is essential that the authority issuing permits to covertly monitor a person is satisfied that the covert surveillance will be carried out reasonably, by law. At the stage of the application of covert surveillance measures, the most important thing is that an independent, preferably judicial, supervisory control authority should have a real opportunity to evaluate and review the application of covert surveillance measures, the work of the surveillance authorities. Finally, the existence of a requirement to inform (notify) a person at any time that he has been subject to such measures is paramount in the application of covert surveillance measures. States cannot restrict an individual's right to an effective remedy and thus create an illusory remedy mechanism.